

La traducció en la cultura catalana

Montserrat Bacardí Tomàs

PID_00187981

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Història de les traduccions al català i el seu impacte en la cultura i la difusió del coneixement	7
1.1. L'edat mitjana	7
1.1.1. Traduccions de l'italià	9
1.1.2. Traduccions del llatí	10
1.2. Els segles XVI-XVIII.....	12
1.2.1. El Rosselló. El grup de Tuïr	13
1.2.2. Menorca. Antoni Febrer i Cardona, Vicenç Albertí	14
1.3. El segle XIX.....	15
1.4. Entre dos segles. El modernisme (1890-1910)	16
1.4.1. La Biblioteca Popular de L'Avenç	17
1.4.2. El <i>Quixot</i> , Wagner i Shakespeare en llengua catalana	18
1.4.3. Joan Maragall	20
1.5. Noucentisme i neoucentisme (1911-1939)	20
1.5.1. La Fundació Bernat Metge	21
1.5.2. Les traduccions bíbliques	22
1.5.3. Josep Carner	22
1.5.4. Cèsar-August Jordana	23
1.5.5. Carles Riba	23
1.5.6. Josep M. de Sagarra	23
1.5.7. Marià Manent	24
1.6. Sota el franquisme (1940-1975)	24
1.6.1. Joan Oliver	25
1.6.2. Xavier Benguerel	26
1.6.3. Carme Serrallonga	26
1.6.4. Ramon Folch i Camarasa	26
1.7. Les darreres dècades	27
2. La traducció d'autors catalans a altres llengües	30
2.1. Generalitats	30
2.2. Quatre casos singulars i un epíleg	31
2.2.1. Ausiàs Marc	31
2.2.2. <i>Tirant lo Blanc</i>	32
2.2.3. Jacint Verdaguer. <i>L'Atlàntida</i>	33
2.2.4. Mercè Rodoreda. <i>La plaça del Diamant</i>	34
2.2.5. El segle XXI.....	35

Resum	37
Activitats	39
Exercicis d'autoavaluació	39
Solucionari	40
Glossari	41
Bibliografia	42

Introducció

Aquest mòdul es divideix en dos grans blocs, si bé hem volgut donar més relleu al primer i, per tant, ocupa més espai. Ens semblava indispensable, a la fi d'aquest curs introductori a la "Teoria i pràctica de la traducció", d'oferir unes pinzellades sobre algunes de les fites de la història de la traducció en llengua catalana. No pretenem pas, en tan poc espai, de presentar un panorama complet, sinó, tan sols, resseguir-ne esquemàticament el fil evolutiu. Per això, sovint ens haurem d'acostar a la història de la literatura i a la història de la llengua, les úniques matèries que fins ara –sempre d'una manera tangencial– han tractat aspectes de la història de la traducció. No cal dir que són, totes, indissociables.

El segon bloc es fixa en l'altra cara de la moneda: la traducció d'autors catalans a altres llengües, un aspecte que tampoc –fora d'unes quantes excepcions– no ha estat gaire aprofundit. Parem esment en quatre casos que es poden considerar insignes pel nombre de versions de què han estat objecte i per l'influx que de vegades han exercit en altres cultures.

Objectius

- 1.** Descriure a grans trets els esdeveniments cabdals de la història de la traducció als Països Catalans.
- 2.** Relacionar-los amb els de la història de la literatura i amb els de la història de la llengua.
- 3.** Analitzar les causes i les conseqüències dels vaivens de les diverses èpoques.
- 4.** Esbrinar el pensament traductològic d'alguns torsimanys.
- 5.** Esbossar algunes consideracions sobre la traducció d'autors catalans a altres llengües.
- 6.** Presentar la repercussió de les nombroses traduccions de quatre autors: Marc, Martorell, Verdaguer i Rodoreda.

1. Història de les traduccions al català i el seu impacte en la cultura i la difusió del coneixement

1.1. L'edat mitjana

De la mateixa manera que resulta difícil de precisar el moment exacte en què es comença a conrear una llengua literària medieval, ho és delimitar quan es comença a traduir des d'altres llengües. D'entrada, sembla evident que cal que gaudeixi d'una certa consolidació i fins i tot d'un cert prestigi, és a dir, d'un gruix d'obres originals, sobretot pel que fa a la traducció literària, que sol anar, temporalment, rere l'obra de creació. D'altra banda, sovint es comença a traduir o a adaptar textos breus (des d'una frase a un relat), sense que consti explícitament. És el que en termes moderns anomenem *plagi*. Fóra, però, un anacronisme transferir-ne el sentit actual a l'edat mitjana: el concepte d'originalitat era distint del nostre, i era del tot usual que un autor se servís del que havien escrit altres com li plaïa, sense haver-ho de fer notar; fins al punt que algunes obres tan emblemàtiques com el *Tirant lo Blanc* són curulles d'apropriacions, no sempre fàcils de destriar del que és invenció de l'autor.

Sembla que les primeres traduccions al català van obeir a necessitats o demandes concretes. Cap a la segona meitat del segle XIII es van començar a traslladar, del llatí, alguns textos històrics i jurídics, com els codis de les corts (els *Furs* de València, per exemple); alguns tractats mèdics (principalment, àrabs) i astrològics; i alguns llibres de la Bíblia. El valor literari de la majoria d'aquestes versions és més aviat escàs, però, per a la història de la llengua, esdevé decisiu: proporcionen uns models de prosa, tant estilístics com conceptuals, i contribueixen, així, a afaïçonar una tradició, de la qual beuen des de Ramon Llull a Ramon Muntaner.

Sota el llarg regnat de Pere III el Cerimoniós (1336-1387), les arts, les ciències i les lletres van experimentar una gran embranzida, de la qual no va quedar exclosa, ans al contrari, la traducció. Algunes de les iniciatives foren empreses o seguides de ben a prop pel mateix rei, altres prengueren forma per mitjà de la Cancelleria reial –una mena de taller jurídic, historiogràfic i literari que ha permès de concebre un precoç humanisme català, segons alguns estudiosos. En efecte, els funcionaris de la Cancelleria, amb la seva activitat, van contribuir a difondre l'esperit del Renaixement. Calia que dominessin el llatí i el català, la qual cosa facilitava que tractessin la traducció d'autors clàssics. Aquest contacte estret amb els models llatins va anar conformant una renovació de la prosa catalana, de vegades no sense conflictes: en els preàmbuls a algunes d'aquestes traduccions observem una consideració superior de la llengua clàssica enfront de la vernacla.

Així, bona part dels traductors més notoris d'aquest període van estar vinculats a la Cancelleria. És el cas de Mateu Adrià, intèrpret de les *Partidas* d'Alfons X el Savi; de Jaume Conesa, qui va reescriure la *Historia destructionis Trojae* de Guido delle Colonne i la va encapçalar amb un pròleg en què s'excusava del seu atreviment; o de Ferrer Sayol, el qual en la presentació de *De re rustica* de Pal·ladi, gosava de criticar les traduccions anteriors i explicava com ell l'havia duta a terme. També els eclesiàstics havien estat formats en l'estudi del llatí i en tenien un coneixement prou profund per a interpretar-lo: els dominics Pere Saplana i Antoni Ginebreda van girar *De consolatione philosophiae* de Boeci.

La història va ser una de les afeccions més vives de Pere III, i, a part de dirigir la redacció de diverses obres originals, va fer traduir del castellà les *Partidas* i la *General Estoria* d'Alfons X. Així mateix, es va sentir atret pel món jueu i àrab, de manera que va encarregar versions de Maimònides, de l'Alcorà i de diversos tractats mèdics –sobretot, àrabs. D'altra banda, també a les terres de parla catalana, com arreu d'Europa, es va fer sentir la fascinació per la matèria de Bretanya, per bé que tan sols ens n'ha pervingut una versió de la *Queste del Saint Graal* (1380).

El regnat de Joan I (1387-1396) significà, en el terreny de les lletres, la consolidació dels plantejaments esbossats pel seu pare. La traducció d'obres clàssiques es refermà, no ben bé pel seu valor artístic, sinó pel prestigi que començaven a assolir. Bernat Metge, secretari del rei, traslladà el *Valter e Griselda* (1388), però de la versió llatina de Petrarca, no de l'original italià de Boccaccio. Era la primera traducció d'una obra de Petrarca que es feia a la península. També el frare Antoni Canals va encetar la seva faceta de torsimany sota la protecció de Joan I i, com Bernat Metge, va traduir una obra llatina de Petrarca, el *Parlament d'Aníbal e Scipió*. Abans, les *Memorabilia* de Valeri Màxim i *De Providentia* de Sèneca, dues obres que sobretot devien interessar a Canals pels valors morals que en podia extreure, atès el caràcter doctrinari de tota la seva obra.

A poc a poc, al llarg del segle xv, la prosa de les traduccions va anar evolucionant, i va passar d'una base retòrica llatina a gaudir, amb alts i baixos, d'uns trets característics propis. En aquest canvi, hi tingueren molt a veure els funcionaris de la Cancelleria, bona part dels quals van esmerçar hores de feina i de lleure a traduir els clàssics al català. Alhora, no podem ometre la poderosa influència que van exercir les lletres itàliques, principalment, com acabem d'insinuar, mitjançant el Petrarca humanista que escrivia en llatí (no el poeta toscà del *Canzonere*) i que vindicava l'estudi –i l'exemple– dels clàssics.

Lectura recomanada

J. Pujol (2004). "Traducciones y cambio cultural entre los siglos XIII y XV". *Historia de la traducción en España* (pàg. 632-650). Salamanca: Ambos Mundos

L. Badia (1991). "Traduccions al català dels segles XIV-XV i innovació cultural i literària". *Estudi General* (núm. 11, pàg. 31-50).

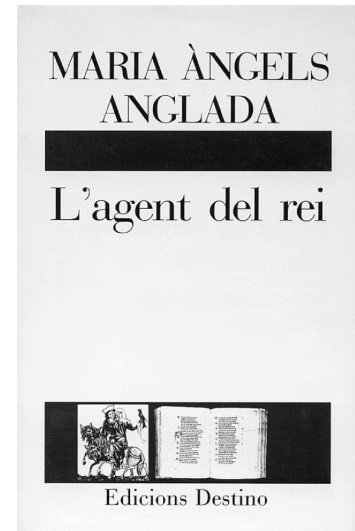
1.1.1. Traduccions de l'italià

D'Itàlia ens arriben, traduïdes al segle xv, obres de caràcter heterogeni, que palesen una cruïlla d'influxos força diversos. Al costat dels tres grans trescentistes –el renom dels quals ja traspasava fronteres arreu–, Guillem Copons, posem per cas, va traduir el *Tresor* de Brunetto Latini, una enciclopèdia medieval molt difosa. El mètode de què es va valer tampoc no ens apropa gaire a l'esperit renaixentista: la traducció anomenada *verbum verbo*, és a dir, paraula per paraula, compensant l'extrema literalitat –encara que sembli contradictori– amb sinònims, notes explicatives, supressions, etc. Una manera de fer característica de l'edat mitjana, la qual implica, d'una banda, un respecte gairebé sagrat pel text original i, de l'altra, unes atribucions molt generoses de l'interpret.

Hem vist que Metge i Canals ens van acostar al Petrarca moralista, l'escriptor italià que primer fou conegut i el que, segurament, va deixar una petja més profunda entre els nostres intel·lectuals del segle xv. No obstant això, no resulta gens menyspreable l'ascendent de què va gaudir la *Divina Comèdia*, citada per Bernat Metge, Ferran Valentí, Ausiàs Marc o en el *Curial e Güelfa*. Va acabar de traduir-la, el 1429, Andreu Febrer, poeta i algtzuir d'Alfons el Magnànim. Va esdevenir la primera traducció del gran poema del Dant feta en vers, i amb la mateixa forma mètrica –tercets d'endecasíl·labs encadenats– que l'original. Una manera de traduir del tot infreqüent a l'edat mitjana, quan el que prevalia eren les versions farcides de comentaris i d'interpretacions sobre l'obra o l'autor. L'exigència de mantenir la mateixa forma que el text de partida és relativament recent, d'ençà del romanticisme, més o menys.

La traducció ha estat objecte d'estudis diversos (alguns, com els d'Alfons Paro o Joan Coromines, molt crítics), per raó, sobretot, d'aquesta fidelitat extrema, que sovint es concreta en l'ús copiós d'italianismes; recurs de què Febrer es va servir per a fer front a la seva voluntat –tan medieval, d'altra banda– de respectar escrupolosament l'original.

Del mateix 1429 data la versió anònima, feta a Sant Cugat del Vallès, del *Decameró*. Boccaccio va ser molt popular al segle xv, en determinats ambients en què es valorava l'entreteniment i el gaudi, i el goig per la narració pura. S'ha dit més d'un cop que aquesta obra té més d'adaptació que no pas de traducció pròpiament dita, en el sentit modern del terme. En efecte, les balades finals de cada jornada no són traduïdes sinó substituïdes per poemes catalans i occitans, les referències culturals són catalanitzades, el traductor escurça o amplia el text com li sembla i, en definitiva, s'ajusta més al sentit que a la lletra de l'original, amb un instint penetrant, això sí, de les exigències de la llengua materna. I amb un concepte encara ben medieval de l'autoria: a banda de no signar la traducció, per a l'últim relat –"Griselda"– s'apropia de la versió que n'havia fet Bernat Metge.

Andreu Febrer és el protagonista, mig real mig fictici, d'aquesta novel·la de M. Àngels Anglada, publicada el 1993.

Lectura complementària

A.M. Badia i Margarit (1973). "La versió catalana de la *Divina Comèdia* d'Andreu Febrer". *La llengua catalana ahir i avui* (pàg. 43-101). Barcelona: Curial.

De Boccaccio, un altre traductor anònim en va girar la *Fiammetta* i, Narcís Franch, el *Corbaccio*. Es tracta de dues peces que segueixen el criteri medieval de la literalitat, la qual cosa no impedeix, com ja hem vist, que hi apareguin glosses, sinònims, comentaris, etc. (menys, de tota manera, en el *Corbaccio*). La lectura de totes dues és fatigosa, per tal com no hi trobem l'impuls literari de l'interpret del *Decameró*, per exemple.

1.1.2. Traduccions del llatí

Pocs aires de renovació, quant al mètode seguit, va dur Nicolau Quilis en transportar el *De officiis* de Ciceró, el qual, a l'epíleg, suplica que el seu trasllat sia pres per "grosser" atès el valor i la riquesa de l'original enfront de les seves migrades aptituds. Quilis, potser com cap altre traductor medieval, farceix el text amb tota mena d'interpolacions i de comentaris (propis o d'altri: molts, per exemple, de Valeri Màxim). I és que, com va afirmar Jordi Rubió i Balaguer, "Quilis no és un humanista, sinó un franciscà que predica amb la ploma".

El mateix vessant, el del moralista, va interessar de Sèneca, i va ser molt llegit, citat i traduït. Aquí volem destacar les versions de set tragèdies tradicionalment atribuïdes a Antoni de Vilaregut (tot i que sembla improbable que en sigui l'autor), que segueixen procediments distints: mentre que tres són veritables traduccions (amb alguns afegits, això sí), les altres quatre són explicades, narrades, sense respectar la forma dramàtica de l'original, i amb tota mena d'incisos.

Al llarg del segle xv, lentament, el llatí va deixar de ser una llengua poc o molt entenedora, fins i tot per a les minories lectores; la qual cosa va comportar que aparegués la necessitat d'assajar un nou mètode de traducció que no seguís tant al peu de la lletra l'original, que no "llatinitzés" tant i que, en conseqüència, no hagués de fer ús de tantes glosses. Dit en altres termes, va anar apareixent una percepció de l'autonomia del català, i de les seves peculiaritats i exigències, enfront del llatí, que mai no va deixar de ser tinguda com una llengua més perfeccionada.

Qui potser va saber expressar amb més exactitud aquest nou concepte de la traducció fou Arnau d'Alfarràs en el pròleg a la seva versió de la *Regla* de sant Benet (1457). En primer lloc, criticava tres trasllats de la *Regla* anteriors perquè "ha tan plagut aderir a l'estil del llatí e tant seguir mot a mot lo dit llatí ab lur romanç, que molt és romàs pijor de entendre als vulgars que lo llatí". Després, proposava el seu mètode, que seguia de ben a prop els consells de sant Jeroni en la seva famosa carta a Pammaqui: "he deliberat de fer la dita translació adherint més a la intenció que a les diccions de la letra, seguint l'estil vulgar del dit

Curt Wittlin afegeix:

"Quilis s'esforça a afegir alguna petita nota biogràfica a tot hom mencionat en Ciceró (...). La traducció de Quilis pren el caràcter d'un anecdotari, d'una mena de *Who's Who* de l'antiguitat, ple d'histories curioses (...). És possible que a aquest aspecte degui l'obra el seu sorprenent èxit".

C. Wittlin (1995). *De la traducció literal a la creació literària* (pàg. 65). València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Lectura recomanada

J. M. Nadal; M. Prats (1996). *Història de la llengua catalana*. 2. *El segle xv* (pàg. 190-215). Barcelona: Edicions 62.

lenguatge català e seguint ab aquell tan com pux la letra". És a dir, es tractava d'arribar a un compromís, nou fins aleshores en la traducció medieval, entre la fidelitat al text de partida i els requeriments de la llengua d'arribada.

Per altres motius, resulta també valuós el pròleg a la versió de les *Paradoxa* de Ciceró de Ferran Valentí. En primer lloc, Valentí se situa en una doble tradició: de traduccions (esmenta sant Jeroni o Boeci) i del conreu literari de les llengües vulgars (i aquí cita els tres grans escriptors itàlics, alguns de catalans com Llull o Metge i unes quantes traduccions al català, de manera que el pre-faci esdevé un petit assaig d'història literària). No hi ha, doncs, cap mena de contradicció en la defensa del model dels clàssics i la defensa –i vindicació– de l'ús de les llengües romàniques: tal punt d'autonomia han assolit. Després, conscient de la importància d'un cert rigor metodològic, exposa els seus criteris de traducció, els quals, val a dir-ho, no són tan diàfans i, pel que es dedueix de la seva feina, més medievals (sinònims, glosses, etc.) que renaixentistes. Uns paràmetres similars va seguir una altra versió, anònima, de les *Paradoxa* d'aquesta mateixa època. No hi ha dubte que l'interès per Ciceró, potser més pel moralista que pel retòric, era ben viu.

En aquest camí que tracem cap a un nou concepte i mètode de traducció resulta rellevant també el pròleg de Joan Benet Dez Coll al seu trasllat de les *Constitucions benedictines* (1482), en què distingeix clarament dos tipus de traducció: "de mot a mot" i "de sentència en sentència". Si bé defensa el segon, perquè cada llengua té "sos modos o ornaments", anuncia que ell se ceneix al primer, a l'"antich stil", a causa del respecte que sent per l'original. Així mateix, ja a la fi del segle, Francesc Alegre, en l'epíleg a les *Metamorfosis* d'Ovidi (1494), fa un pas més en la vindicació de les traduccions a les llengües vulgars.

Alegre es manifesta partidari que els clàssics siguin transportats periòdicament (sant Jeroni, Terenci o l'Aretino havien "trel·ladat coses ya trel·ladades"), i que ho siguin per sentències:

"E los bons trel·ladors fins avuy (...) han sol mirat en seguir les sentències, perquè la llengua latina --e les vulgars, distintes cascuna per si en lo seu ydioma-- té son propi estil, que, passat en altra llengua, acostuma offendre les orelles discretas".

No tan sols ha arrelat, per tant, la idea de les dues menes de transvasaments, sinó que la traducció mot per mot, pròpia de tota l'edat mitjana, és considerada obsoleta, impracticable.

No volem acabar aquest recorregut de traduccions medievals d'obres llatines sense esmentar-ne unes quantes que provenen del llatí no clàssic. Joan Roís de Corella va girar la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia i el *Psalteri*. I, Miquel Peres, la *Imitació de Crist*, amb el títol de *Menyspreu del món* (1482): era la primera versió en llengua vernacle d'aquesta obra tan llegida arreu i que, al català, ha estat traduïda després vuit vegades més. El 1478 fou impresa a València una edició completa de la Bíblia, de la qual avui només conservem l'últim full, a causa de la prohibició que, des del segle XIII i, sobretot, amb l'establiment de la Inquisició, planava sobre els textos bíblics en romanç (eren vistos com a possible font d'heterodòxia). Era la quarta llengua que n'emprenia una traducció sencera, després de l'alemany, l'italià i el neerlandès. Segons el colofó, la va traslladar Bonifaci Ferrer de la *Vulgata* llatina, però, pel que sembla, no podem fer gaire cas d'aquestes dades. Més aviat devia procedir d'una altra versió ja existent en la qual van treballar diverses persones.

1.2. Els segles XVI-XVIII

Aquests segles, com és ben sabut, han estat anomenats de "decadència" quant al conreu literari del català. En efecte, es redueix la producció quantitativa, però, sobretot, l'ambició de les obres empreses, per la minva del prestigi de la llengua autòctona, cada cop més menystinguda per la brillantor de les lletres castellanques; al capdavall, la llengua de la cort. En aquest context, no cal dir que gairebé desapareix la necessitat de traduir a una llengua infravalorada, fora dels àmbits populars i menestrals, en què era necessari si es volia arribar a un públic ampli rigorosament monolingüe. És el que ocorre amb els llibres de pietat, des de catecismes o vides de sants fins a la *Imitació de Crist*, que fou novament traduïda: el 1621 per Pere Gil i el 1698 per Pere Bonaura, amb una dotzena de reimpressions. De la mateixa manera s'explica l'èxit d'una versió anònima de les *Faules d'Isop*, reeditades molts cops (1550, 1576, 1682, 1683, 1743, etc.). En el mateix calaix caldria incloure els llibres per a l'ensenyament, entre els quals destaquen les nombroses adaptacions de què foren objecte diverses obres de Nebrija, com el *Lexicon* llatinoespanyol, anostrat per Gabriel Busa (1507), Martí Ivarra (1522), Antic Roca (1560) i Joan Astor (1587).

La Inquisició, com havia fet amb la Bíblia valenciana, va fer desaparèixer el Llibre de Job de Jeroni Conques (en aquest cas, no perseguint-lo, sino ocultant-ho), del 1559, traduït amb un criteri de fidelitat molt diferent, més lliure i desembarassat, de la versió gairebé interlineal del 1478 (un criteri proper al que havia adoptat Luter no feia gaires anys en traspasar els textos bíblics).

Conques ho advertia així en la nota introductòria:

"...notant en aquesta mia obra no haver-me lligat a les paraules y lletra, sinó, guardant aquelles axí paraphràsticament com ab propietat segons lo lloch y matèria requiria, haver donat lo verdader sentiment de aquelles segunt la veritat hebrea, per la qual me paregué més fàcilment se podia interpretar y dar a entendre".

La història de la Bíblia impresa a València el 1478 és tan accidentada que ha donat lloc fins i tot a aquesta novel·la policíaca, del 1955, reeditada el 1986.

Veritats eternes

En una data més avançada, el 1761, l'anònim traductor de *Veritats eternes*, del jesuïta Carlo Gregorio Rosignoli, justificava la seva feina per la carència de llibres en català, comprensibles per a tots els fidels: "per ser precis aplicarvos a la lectura de llibres castellans dels quals, o no enteneu lo sentit de sas clàusulas, o no penetrau la vivesa de sas expressions".

Al llarg del segle XVIII unes noves condicions socials, culturals i, sobretot, polítiques van fer possible un canvi de rumb quant a les lletres en general i, encara més, quant a les traduccions en els dos territoris catalans que aleshores no es trobaven sota el domini de la corona espanyola: el Rosselló i Menorca.

1.2.1. El Rosselló. El grup de Tuïr

Fruit del tractat dels Pirineus (1659), Catalunya havia quedat repartida en dos estats. El Vallespir, el Capcir, el Rosselló, el Conflent i l'Alta Cerdanya foren sotmesos a un procés de francesització rigorós, però va haver de passar molt de temps abans que no produís efectes més o menys palpables. Després de més d'un segle, la majoria de la població, rural i poc alfabetitzada, només parlava català i a penes entenia el francès. D'altra banda, el gust pel teatre clàssic francès del segle XVII no va penetrar a la Catalunya Nord fins a la segona meitat del XVIII, mesclant-se amb el teatre religiós tradicional. Aquestes dues circumstàncies van provocar una florida molt notable de traduccions del francès –i, algunes, de l'italià– al català.

Lectura recomanada

Vila, P. (1996). "Les traduccions d'obres franceses i italianes en el teatre català al Rosselló". *Revista de Catalunya* (núm. 109, pàg. 103-129).

Les principals versions van sorgir a l'entorn del que s'ha anomenat el grup de Tuïr, l'aglutinador del qual fou Guillem Agel, durant la dècada dels vuitanta del segle XVIII, tot i que conservem alguns trasllats anteriors i posteriors. L'esclat de la Revolució Francesa en va estroncar el moviment més compacte. I és que una bona part obeïa a un afany d'evangelització (i de recollida de diners amb fins pietosos) d'un grup de clergues cultes doblats de traductors, els quals van acostar algunes peces d'inspiració cristiana del classicisme francès a un públic incapaç d'entendre les subtileses de les obres originals. Per exemple, la *Zaire* de Voltaire (amb dues versions distintes), *Athalie* i *Esther* de Racine, *Polyeucte* de Corneille o un parell de títols de Metastasio. Així mateix, van ser traduïdes algunes obres profanes, com *Monsieur de Pourceaugnac* de Molière, *Tancredi* de Voltaire o *Mithidate* de Racine. No totes es van representar, i menys encara imprimir; malauradament, molt poques després han estat reeditades.

1.2.2. Menorca. Antoni Febrer i Cardona, Vicenç Albertí

Gairebé tot el segle XVIII, de 1708 a 1782 (amb el parèntesi de 1756-1763, de dominació francesa) i de 1798 a 1802, Menorca fou una colònia de l'imperi britànic, i experimentà un desenvolupament econòmic, social i cultural ben distint del de les altres terres de parla catalana. Entre altres transformacions, s'imbuí, gràcies a l'emergència d'una burgesia mercantil, dels corrents neoclàssics il·lustrats europeus, sobretot anglesos i francesos, alhora que bandejava la tradició barroca, tan poderosa al Principat. Això, a més, fou possible sense mesures coercitives contra l'ús de la llengua del país (a diferència del que passava als altres territoris). Aquestes condicions afavoriren el conreu de les lletres, i, d'una manera especial, el de les traduccions d'un gènere: el teatre, el gran entreteniment d'una societat pròspera, inquieta i reclosa. De tota manera, els dos grans traductors menorquins d'aquesta època, Antoni Febrer i Cardona i Vicenç Albertí, formats en aquests ambients renovadors, van dur a terme tota la seva obra les primeres dècades del segle XIX, quan ja feia uns quants anys que l'illa havia passat un altre cop a mans de la corona espanyola.

Febrer i Cardona (1761-1841) és autor d'una obra gramatical i de traducció vastíssima, l'eix de la qual és l'estudi i la defensa de la llengua catalana. El propòsit didàctic de valer-se de la traducció com a mètode per a l'aprenentatge de l'idioma matern regeix, en bona part, la tria d'autors i obres versionades: alguns textos bíblics, himnes litúrgics, cinc peces teatrals escrites en llatí del jesuïta Gabriel Le Jay, poemes de caire neoclàssic del francès Jean-Baptiste Rousseau i, sobretot, els clàssics grecollatins: quatre tractats filosòfics de Ciceró, les *Faules* de Fedre o les *Bucòliques* de Virgili. Per a la majoria d'aquests trasllats, Febrer i Cardona –atesa la funció pedagògica que els atorgava– va adoptar un criteri de fidelitat al text original força innovador, en uns anys en què encara cuejava arreu la petja de les *bèlles infidèles* franceses.

Vicenç Albertí (1786-1859) va girar, entre 1815 i 1820, una trentena d'obres teatrals, si bé només se n'han conservat quinze: cinc peces de Goldoni, quatre de Molière, tres de Metastasio i una de Beaumarchais, Moratín i Rodríguez de Arellano. Aquests lustres, tot i que les tendències espanyolitzadores es van anar imposant, el teatre en català (l'únic que podia entendre la majoria de la població) va mantenir una vitalitat considerable, la qual cosa va permetre que Albertí fes versions d'una mitjana de cinc obres cada any. A partir de 1820 (any en què es va esfondrar el sistema econòmic mercantil del segle anterior), es va lliurar, com abans ja havia fet Joan Ramis, a una ingent obra erudita, en castellà, i a la política. Albertí era conscient que traduïa per a un públic con-

Lectura complementària

M. Paredes i Baulida (1996). *Antoni Febrer i Cardona, un humanista il·lustrat a Menorca (1761-1841)*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Lectura complementària

A.J. Pons i Pons (1984). "Vicenç Albertí i Vidal, traductor menorquí del segle XIX". *Els Marges* (núm. 31, pàg. 107-114).

cret, que anava al teatre a passar una bona estona. Per això, acostava les obres originals a l'espectador, canviant, per exemple, els noms dels personatges, el lloc de l'acció o les referències culturals que hi apareixien.

1.3. El segle XIX

Durant la primera meitat del segle XIX es van continuar imprimint en català, bàsicament, llibres de pietat. El grau de desconfiança envers la llengua autòctona com a instrument literari no havia deixat de créixer, i començava a quallar la idea que el català era "muerto hoy para la república de las letras", com havia escrit, sentenciosament, Antoni de Capmany a les acaballes de la centúria anterior. No cal dir que les traduccions es van ressentir d'aquest desprestigi, i són comptades les que podem esmentar fins a la darrera dècada del segle, en què es produeix l'autèntica renaixença en el nostre àmbit.

La preocupació de Capmany

Antoni de Capmany, preocupat per la puresa de la llengua adoptiva, va donar a conèixer, el 1776, un *Arte de traducir del idioma francés al castellano*, per combatre les interferències del prestigiós idioma veí del nord damunt l'espanyol.

Els llibres religiosos, com dèiem, es van mantenir al marge del clima general d'abandó del català. A banda d'una versió anònima de *Los set psalms de la penitència* publicada a Perpinyà el 1802, Pere Marcè i Santaló en va donar a conèixer una altra, *Los set salms penitencials en versos catalans segons lo sentit literal*, el 1806, reeditada molts cops, amb una "Advertència" preliminar, un comentari de cada salm i unes "Notes" finals que inclouen abundoses referències al procés de traducció. Així mateix, de *La imitació de Crist*, se'n va tornar a fer versions un parell de vegades més: per Jeroni Pi (1845) i per Terenci Thos (1894). Abans, fou empresa una obra de gran envergadura fora del país. Sota els auspicis de la British and Foreign Bible Society –una entitat protestant–, Josep Melcior Prat, exiliat a Anglaterra des de 1823, va traslladar *Lo Nou Testament*, imprès a Londres el 1832, i sense que enlloc constés el seu nom. Va partir de la Vulgata llatina, bo i tenint present diverses versions castellanques, franceses, italianes i angleses. Se'n va fer quatre edicions, amb un total de 20.000 exemplars, una xifra notable atès el percentatge de població alfabetitzada, que contrasta amb la tebior amb què el llibre fou rebut pels precursors de la Renaixença, davant la possible sospita d'heteredòxia religiosa. Prat va saber compaginar l'ús d'un llenguatge planer amb un estil elaborat, propi dels textos bíblics.

Un parell d'anys més tard, el 1834, va aparèixer l'únic llibre traduït de caire no religiós publicat a Catalunya al llarg de gairebé tot el segle XIX: *La noia fugitiva*, versió del poema *La Fuggitiva* de Tommaso Grossi, un autor aleshores molt popular. El text català era signat per Joan Cortada, però sembla que fou obra de Miquel Anton Martí, el qual va deixar inèdites altres traduccions de lírics itàlics al català. Encapçalaven el poema unes paraules preliminars del traductor, molt sucoses des del punt de vista de la història de la llengua i de la sociolingüística:

"La rahó que m'mogué a traduir est romans en dialecte català fou la molta semblansa que li troví ab lo milanés. Ja crech que no hi faltarán defectes, mes advertesch als lectors que alguna vegada he sacrificat la rigorosa puresa á la més fácil inteligencia.

Lo catalá está enterament abandonat, lo milanés es molt difícil, y lo fer versos no ho es poch; aixís jo espero que la gent de lletras me perdonarán aquest atreviment, fill del molt amor que tinch á tot lo que es de mon pais.

Pus parla en catalá, Deu li'n do gloria".

Entrada la segona meitat del segle, fruit de les relacions personals que es van establir entre alguns escriptors occitans i catalans, del clima de desvetllament literari comú a tots dos pobles i del ressò de l'obra de Mistral (el qual més tard, el 1906, va obtenir el premi Nobel), van ser traduïdes algunes de les seves obres. La que va merèixer més versions, tot just després de ser publicada, és l'oda "I troubaire catalan": de Damas Calvet, Celestí Barallat i Francesc Pelai Briz. Briz, a més, quan feia tan sols dos anys que havia aparegut l'original, va començar a editar la seva versió en vers de *Mirèio* (1861), acompanyada d'una interpretació castellana en prosa del mateix traductor (una mostra més del grau de diglòssia a què havia arribat el català), la qual fou reimpressa quatre vegades. En l'"Advertència" declarava que l'havia mogut l'admiració per l'obra i que, en conseqüència, "sols hém pretés fer[-ne] una copia catalana", "casi'ns atreviriam á dir lletra per lletra": la traducció es justifica, doncs, en la mesura que calca l'original, que se n'aparta l'indispensable; la qual cosa demostra, una vegada més, l'escassa consideració que mereixia la llengua d'arribada.

1.4. Entre dos segles. El modernisme (1890-1910)

Al llarg de les dues dècades que envolten el canvi de segle es va manifestar una cruïlla d'estètiques diverses que, simplificant, sol rebre el nom de modernisme. Es tracta d'un moviment, com és sabut, que va revolucionar totes les arts i que a casa nostra va deixar una empremta inesborrable. El modernisme, en efecte, va comportar, d'una banda, una "modernització" ideològica: diverses formes de dissidència –socialisme, anarquisme, etc.– van esdevenir una mica més naturals; i, d'altra banda, una "modernització" cultural: s'intentà de forjar una orientació i uns instruments que permetessin d'aprofundir i eixamplar els plantejaments de la Renaixença, sostenint-ho, tot plegat, amb un rigor positivista fins aleshores inèdit. Sens dubte, el projecte més ambiciós d'aquest ideari fou la reforma gramatical promoguda per Pompeu Fabra, una refosa de diverses tendències que tenia per objecte vehicular una llengua literària "normal", viva, apta per a tots els usos, gèneres i registres, equidistant del model jocfloral escarificat d'arcaïsmes i de ruralismes i de la campanya "el català que ara es parla" encetada en la premsa humorística i el teatre popular.

Respecte de la Renaixença, van canviar també els models literaris: el mirall que fins aleshores aguaitava les lletres castellanques (Zorrilla, Núñez de Arce, Bécquer, etc.) i franceses (Hugo, Zola, Comte o Teine) es va girar cap a l'Europa del nord, i van esdevenir familiars –i traduïts– noms com Goethe, Novalis, Nietzsche,

Wagner, Maeterlink, Ibsen o Schopenhauer. Així mateix, mentre que al llarg del segle XIX l'ús del català gairebé es va reservar per a la poesia, ara es va impulsar el conreu de tots els gèneres.

En aquest intent desficiós d'aixecar una tradició sòlida i moderna (un intent, recordem-ho, coetani al txec, al grec, al finès, al noruec i a tants altres), les traduccions es van convertir en un puntal de les lletres catalanes. D'una banda, omplien les llacunes que la producció autòctona encara no podia oferir i, de l'altra, significaven la fi de l'aïllament "regional", nous lligams amb les cultures capdavanteres. Així s'explica el delecter de traduir peces ben diverses, des dels clàssics indiscutibles (Sòfocles, Shakespeare o Goethe) fins a les novetats més cridaneres (Maeterlink, Ibsen o Ruskin). I, si bé encara eren freqüents les traduccions indirectes, sobretot quan es tractava d'acostar obres d'idiomes "llunyans", les quals se solien girar del francès, va sorgir la necessitat de traduir directament de la llengua original i, a més, amb un cert rigor filològic.

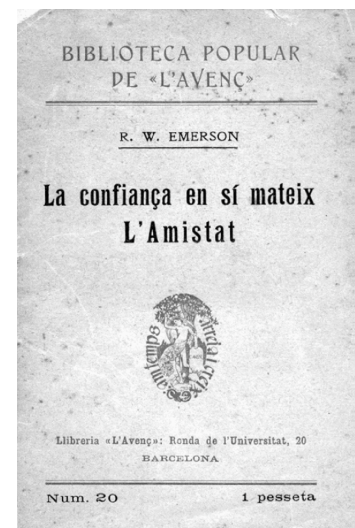
1.4.1. La Biblioteca Popular de L'Avenç

Al voltant de la revista *L'Avenç* (1881-1898) s'aglutinà un dels nuclis intel·lectuals de més empenta i volada del tombant de segle. A banda de la publicació periòdica, impulsà altres iniciatives a l'entorn del llibre, com una impremta, una llibreria, una tertúlia i una editorial. Tot plegat, es va prolongar trenta-cinc anys, en els quals es van editar set revistes i 525 llibres en dotze col·leccions diferents. Recordem, a més, que en aquestes publicacions es va assajar la reforma lingüística fabriana, fins que el 1913 l'Institut d'Estudis Catalans la va adoptar oficialment.

De les diverses col·leccions, la Biblioteca Popular de L'Avenç fou la que perdurà més temps (1903-1915), la que publicà més títols (147) i més traduccions (55) i, en última instància, la que ha esdevingut emblemàtica: la relació d'autors i d'obres impreses presenta una coherència i un rigor editorial sense precedents. Al capdavant hi treballaren Joaquim Casas i Carbó, Jaume Massó i Torrents i Josep Roca i Copull. Quant als autors traduïts, s'hi veu l'afany d'incorporar tot allò que despunta de procedències i d'èpoques diverses: Dant, Shakespeare, Pascal, Goethe, Molière, Goldoni, Sterne, Leopardi, Emerson, Novalis, Tolstoi, Whitman, Mistral, Ibsen, etc. Quant als traductors, igualment, hi col·laboraren les figures més rellevants de les lletres catalanes, des dels més grans fins als més joves: Verdaguer, Oller, Maragall, Puig i Ferrer, Fabra, Ruyra, Cebrià i Manuel de Montoliu...

Lectura recomanada

M. Montoliu (1906). "Moviment assimilista de la literatura catalana en els temps moderns. Conveniència de que's fassin moltes traduccions i esment ab que cal fer-les". *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (pàg. 568-573). Barcelona: Estampa d'en Joaquim Horta (1908). [Reeditat, en edició facsimil, a Barcelona: Vicens Vives (1985) i a M. Bardi; J. Fontcuberta i Gel; F. Parcerisas (ed.) (1998). *Cent anys de traducció al català (1891-1990). Antologia* (pàg. 37-43). Vic: Eumo.]

Coberta d'un volum de la Biblioteca Popular de L'Avenç

Lectura recomanada

R. Pla i Arxé (1975). "*L'Avenç* (1881-1915): la modernització de la Renaixença". *Els Marges* (núm. 4, pàg. 23-38).

1.4.2. El *Quixot*, Wagner i Shakespeare en llengua catalana

Agrupem en aquest epígraf tres afeccions literàries que van afectar la cultura catalana de la fi del segle. Per ordre cronològic, la primera, a cavall de la Renaixença i del modernisme, concerneix Cervantes i, especialment, la seva novel·la cèlebre. Arreu de les terres de parla catalana es va desplegar un moviment de reconeixença de l'obra de Cervantes que es va manifestar de maneres diverses: tertúlies, articles a la premsa, societats, actes socials, col·leccions "cervàntiques" especialitzades, edicions de l'obra original, traduccions, etc. Era tan formidable l'empenta d'aquestes activitats que el 1895 Francesc Carreras Candi, en el llibre *Lo cervantisme a Barcelona*, parlava d'una veritable "mania cervàntica".

En un lapse de vint-i-quatre anys van aparèixer tres traduccions al català gairebé completes del *Quixot*. La primera, en forma de fulletó del diari *El Principado*, el 1882 i 1883, a cura de l'historiador i advocat Eduard Tàmaro. Més tard, Antoni Bulbena i Tusell, bibliògraf i gramàtic, traductor d'Homer, Dant, Shakespeare o Zola, va acomplir un procés de reescriptura del *Quixot* al llarg de cinquanta anys: entre traduccions senceres i parcials, inèdites o publicades, existeixen deu versions diferents, des de 1887 fins a 1937; data de 1891 el primer trasllat quasi íntegre, "en algunes partides lliurement exposat", d'acord amb el concepte d'intraduïbilitat de la novel·la de què parteix. La tercera traducció és obra del prevere mallorquí Ildelfons Rullan, publicada en dos volums el 1905 i el 1906. Va encapçalar-la amb un preface en què vindicava, amb un cert abrondament, la traduïbilitat de la novel·la de Cervantes, alhora que presentava un "mètode" de traducció, mal que fos rudimentari: sostenia que el text d'arribada ha de reflectir "sa impressió general" que el text original produeix en el lector castellà.

Un caire ideològic ben diferent va tenir la fascinació per Wagner, un autor en la línia tardoromàntica de l'Europa del nord que tant van admirar els modernistes catalans. Wagner representava un model alternatiu al flamenquisme i a la pandereta dels tòpics espanyols, i va esdevenir una proposta catalanista. El 1901 fou fundada a Barcelona l'Associació Wagneriana, la qual duugué a terme una intensa activitat de divulgació i catalanització de l'obra de Wagner des de diversos fronts: concerts, conferències, estudis, traduccions, etc. Joaquim Pena, Antoni Ribera, Xavier Viura i Jeroni Zanné en foren els artífexs. Alhora s'encarregaren, de vegades amb altres col·laboradors, de traduir al català totes les obres del compositor alemany adaptant-les a la música. Es tracta de veritables treballs d'artesania: d'una banda, els traductors van procurar que els cantants catalans, en interpretar les peces, no haguessin de treure o afegir notes; de l'altra, van mirar de mantenir tant com van poder els sons originals, malgrat les diferències entre una llengua germànica i una romànica.

Shakespeare va ser redescobert arreu d'Europa a partir del Romanticisme, i d'aleshores ençà, no ha parat de créixer el fervor i el reconeixement que desperta la seva obra. Atès que el Romanticisme literari català no va ser gaire fruc-

Lectura recomanada

M. Bacardí; I. Estany (1999). "La mania cervàntica. Les traduccions del *Quixot* al català (1836/50?-1906). *Quaderns. Revista de Traducció* (núm. 3, pàg. 49-59).

Lectura complementària

A. Janés i Nadal (1983). *L'obra de Richard Wagner a Barcelona*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajua-na / Ajuntament de Barcelona.

R. Esquerra (2009). *Shakespeare a Catalunya*. Berga: L'Albí/Faig.

tífer, per tal com no es donaven les condicions socials necessàries, la febre shakespeariana, quant a les traduccions, es va endarrerir fins a les acaballes del segle XIX. Ja al 1878 Víctor Balaguer havia donat a conèixer una adaptació molt lliure, abreujada i endolcida, de *Romeu i Julieta* amb *Les esposalles de la morta*. Ultra algunes paròdies no gaire afortunades, la primera traducció d'una obra de Shakespeare al català és el *Hamlet* d'Artur Masriera (1898), en vers i amb moltes supressions perquè va ser projectada per a l'escenari. Una altra versió de la mateixa obra, però en prosa, d'aquells anys (per bé que publicada el 1910) va anar a càrrec de Bulbena; com en totes les seves traduccions, es val d'un lèxic i d'una sintaxi molt personals, medievalitzants, i no té inconvenient a retallar el text de partida.

Del 1907 al 1910, amb la Biblioteca Popular dels Grans Mestres, es va escaure el primer intent de popularització i de traducció sistemàtica de l'obra de Shakespeare. Hi van aparèixer setze peces, amb un predomini de les comèdies i els drames històrics. Les traduccions són irregulars, fetes de pressa, amb escàs rigor filològic i, sovint, sobre textos no anglesos. De tota manera, hi participaren escriptors rellevants: Josep Carner (amb tres obres traduïdes), Joan Puig i Ferrer, Salvador Vilaregut (un dels traductors més prolífics del tots els temps), Diego Ruiz, Josep Farran i Mayoral, etc.

El 1908 Cebrià de Montoliu va editar un *Macbeth* erudit, amb moltes notes i amb un pròleg extens, impagable, en què, després de lamentar "la falta absoluta de mètode i principis" que regien moltes traduccions de Shakespeare, raonava el seu "assaig de traducció crítica, literal i literària". De característiques semblants, quant a la solvència acadèmica, però sense parió, és *Lo rei Lear* d'Alfons Par (1912), la versió shakespeariana més documentada mai impresa als Països Catalans. Se n'estudien les fonts, els textos, les interpretacions, les variants, etc., servit tot amb un català arcaïtzant, pseudoclàssic, de lectura dificultosa.

Ja fora del període que estudiem, hem de consignar que la febre shakespeariana va perllongar-se tot el segle XX. Ni que sigui de passada, volem esmentar, per ordre cronològic, alguns noms d'intèrprets conspicus: Magí Morera i Galícia, traductor d'una antologia de sonets i de cinc peces teatrals; Carme Montoriol, que va girar tots els sonets i un parell d'obres de teatre; C.A. Jordana, el qual va emprendre, abans de la guerra, la traducció completa de la producció dramàtica de Shakespeare, si bé només en van aparèixer deu títols; Josep M. de Sagarra, traductor, en els anys més crus de la postguerra, de vint-i-vuit obres, les quals van ser molt representades en els escenaris catalans; Salvador Oliva, que va traslladar, els anys vuitanta, les trenta-set peces conegudes del dramaturg anglès; i Joan Sellent, el qual, d'ençà de l'any 2000, ja n'ha traduït mitja dotzena, totes representades en els principals teatres de Barcelona.

Fervor català per Shakespeare

El fervor shakespearà viscut a Catalunya les primeres dècades del segle XX va culminar amb la publicació de dos estudis pioners, i valuosíssims, sobre la recepció de la seva obra: *Shakespeare en la literatura espanyola* (1935), d'Alfons Par, i *Shakespeare a Catalunya* (1937), de Ramon Esquerra.

1.4.3. Joan Maragall

Maragall confessava que havia après alemany per poder llegir Goethe: tanta era l'admiració que li professava. En va traduir diverses obres: *Alexis i Dora*, *Elegies romanes*, *Epigrames venecians*, *Ifigènia a Tàurida* i fragments del *Faust* que agrupà ell mateix en una peça dramàtica: *La Margarideta* (1904). En l'"Advertència del traductor" posava de manifest que havia adaptat una línia argumental de l'obra de Goethe i que l'havia catalanitzada d'acord amb les circumstàncies locals i temporals. Efectivament, Maragall va empetir la problemàtica filosòfica i es va centrar en una història amorosa que és accessòria en l'original, de manera que es transforma i se simplifica. Tanmateix, aquest era el propòsit del torsimany: assimilar una gran obra alemanya al món català de principi de segle, fer-se-la seva.

Lectura complementària

J. Tur (1974). *Maragall i Goethe. Les traduccions del "Faust"*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

1.5. Noucentisme i neonoucentisme (1911-1939)

Pel que fa a la traducció –com en tants altres aspectes culturals–, aquestes dècades van significar una consolidació i un aprofundiment dels plantejaments de les anteriors. En van resultar factors decisius la creació d'algunes institucions polítiques (la Mancomunitat, la Generalitat) i socials (escoles, biblioteques, publicacions, etc.) i els avenços en el terreny lingüístic: el 1913 l'Institut d'Estudis Catalans va adoptar les normes ortogràfiques de Fabra, el 1918 va aparèixer el *Diccionari ortogràfic* i, el 1932, el *Diccionari general de la llengua catalana*. Al mateix temps, la indústria editorial va experimentar un creixement notable i nombroses empreses van destinar esforços a la publicació de traduccions: l'editorial Alpha, sota el patrocini de Francesc Cambó, amb la Fundació Bernat Metge, la Fundació Bíblica Catalana i la Fundació Hebraicocatalana; l'Editorial Catalana, dirigida uns quants anys per Josep Carner; les Edicions Proa i la seva col·lecció "A Tot Vent", comandada per Joan Puig i Ferrer; la "Biblioteca Univers", a càrrec de Carles Soldevila; o els "Quaderns Literaris" de Josep Janés, setmanals, amb un total de dos-cents títols, dels quals cent quatre són traduccions.

Cada vegada era més arrelada, doncs, la consciència de la necessitat de forjar una tradició en llengua catalana tan completa com fos possible, per la qual cosa resultaven indispensables les traduccions, sobretot en aquells caires en què la tradició autòctona fluïxjava. Tal vegada per això (i pel pes classicitzant de l'esperit noucentista), es feia tant èmfasi en la conveniència de traslladar els clàssics, des dels grecollatins o els textos bíblics fins a la gran narrativa del segle XIX. Els beneficis que el país en podia obtenir eren de primer ordre.

En un article publicat el 3 de juliol de 1936, Carles Cardó els resumia així:

"Per molts conceptes, crec que l'exercici de traduir bons autors és necessari. Ho és per a l'enriquiment de la llengua i de la cultura, ho és per a la formació del sentit de la correcció i de la dignitat literària, ho és per a l'adquisició de l'agilitat i de l'esma dins el camp teòricament il·limitat de les possibilitats expressives del català, ho és per a la preparació de l'instrument de què hauran de servir-se els homes de ciència venidors."

De manera que Cardó conclouia: "L'hora actual de Catalunya és, en gran mesura, l'hora de les traduccions", una crida que llegida ara, amb la perspectiva històrica del pas dels anys, resulta dramàticament punyent. En qualsevol cas, en aquests decennis (com en els anteriors i com en la dictadura franquista) es va reafirmar la figura de l'escriptor-traductor (segons la fel·lícula fórmula de Joan Fuster). Podem esmentar molts noms: Carner, Esclasans, Garcés, Jordana, Llor, Manent, Martínez Ferrando, Riba, Sagarra, Soldevila... El traductor professional, com passava arreu, no existia. I aquí, atesa la importància que es conferia a la traducció, semblava una comesa reservada per a les elits intel·lectuals més preparades i reconegudes.

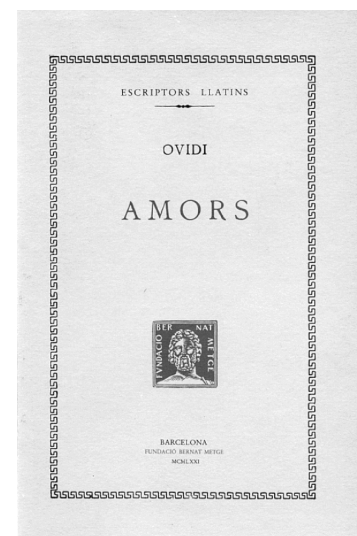
1.5.1. La Fundació Bernat Metge

El 1923 apareixia el primer volum de la Fundació Bernat Metge, la col·lecció de traduccions dels clàssics grecs i llatins al català, sota els auspicis de Francesc Cambó, i dirigida per Joan Estelrich, amb el suport científic de Carles Riba per als escriptors grecs i de Joaquim Balcells per als llatins. L'any anterior s'havia donat a conèixer un butlletí de propaganda, carta de naixement de la Fundació, en què s'exposaven els objectius del projecte i com s'havia de dur a terme. Partia de la convicció que "l'edat d'or de la nostra literatura no la trobem en el passat i hem de cercar-la en l'esdevenidor" o, dit en altres paraules, de la necessitat de "restaurar una tradició perduda". Cada volum havia de contenir un comentari preliminar sobre l'autor, l'època, les obres, etc.; la història resumida del text; una síntesi del contingut; i el text antic i la traducció catalana, amb les notes mínimes: no es tractava d'edicions crítiques. Quant a la versió, "el punt de vista literari és en nosaltres essencial"; la qual cosa es concretava de la manera següent: el traductor "haurà d'inspirar-se, com a norma general i obligada, en la llengua catalana vivent i corrent, repensant en català d'avui les idees de l'autor antic i recorrent només als arcaïsmes i neologismes en els casos imprescindibles".

El projecte inicial (tres-cents volums en trenta anys) no es va poder acomplir, però de 1923 a 1936 ja n'havien aparegut vuitanta-dos. Avui s'ha depassat el llindar dels tres-cents cinquanta. Diverses generacions de traductors hi han col·laborat, des de la gran fornada dels capdavanters (Balcells, Cardó, Creixells, Farran i Mayoral, Galmés, Montoliu, Riba, Riber, Soldevila, etc.), passant per les generacions intermèdies (Colom, Coromines, Dolç, Olivari, Valentí, etc.), i fins arribar a les més joves (Alsina, Balasch, Bassols de Climent, Berenguer, Medina, Miralles, Seva, etc.). La relació de títols traduïts (de molts autors, l'obra completa) és impressionant.

Lectura recomanada

J. Fuster (1971). *Literatura catalana contemporània* (pàg. 309-313). Barcelona: Curial.

Coberta d'un volum de la Fundació Bernat Metge

Lectura recomanada

Fundació Bernat Metge (1922). "Una col·lecció catalana dels clàssics grecs i llatins". Barcelona: Editorial Catalana. [Reeditat a M. Bacardí; J. Fontcuberta i Gel; F. Parcerisas (ed.) (1998). *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Antologia (pàg. 81-94). Vic: Eumo.]

1.5.2. Les traduccions bíbliques

Als anys vint es van editar els primers volums de tres traduccions de la Bíblia diferents: la del Monestir de Montserrat (1926), la de la Fundació Bíblica Catalana (1927) i la del Foment de Pietat Catalana (1928), si bé en totes tres ja feia anys que s'hi treballava i alguna va aplegar materials que abans ja s'havien publicat. Les tres versions presenten característiques prou distintes.

La Bíblia de Montserrat, concebuda –i traduïda en gran part– per dom Bonaventura Ubach, és, de totes, la més rigorosa i científica. Parteix dels textos originals grecs i hebreus, no de la Vulgata llatina, la qual, tanmateix, s'inclou com a text paral·lel; i, tal com s'anunciava en el "Prefaci", "la versió bàsica serà sempre la literal". Es tracta d'una obra erudita ("la nostra edició no és pel poble"), en què preval la preocupació filològica, geogràfica, arqueològica, etc.: tècnica, al capdavant. La Bíblia de la Fundació Bíblica Catalana va néixer sota el patronatge de Francesc Cambó i la direcció del pare Miquel d'Esplugues. És obra de moltes mans, que en principi traduïen també a partir dels textos originals, i sota el criteri d'elaborar, com deia la "Nota preliminar", "una traducció literària", lluny de l'exegesi o de l'erudició. Fou la primera a acabar-se d'estampar completa, l'any 1948. El Foment de Pietat Catalana dugué a bon port nombroses iniciatives fins a la guerra civil. El projecte de traduir la Bíblia sencera quedà estroncat, però, el 1935, amb la publicació de quatre volums, els quals aconseguiren tiratges mols alts. Es treballava des de la *Vulgata*, per tal com representa l'ortodòxia catòlica, i amb el benentès –didàctic, proselitista– que "l'estil en la versió no pot ni ha de ser emprat com un fi, sinó com un instrument d'edificació espiritual".

1.5.3. Josep Carner

De 1819 a 1921 Carner va dirigir la "Biblioteca Literària" de l'Editorial Catalana, destinada a la publicació de traduccions. Ell mateix en va editar quinze, les quals, juntament amb totes les altres seves (vora una quarentena) i amb el mateix catàleg de la col·lecció, presenten un grau de coherència intel·lectual i estètica remarcable. Preval, del conjunt de les trenta-quatre, la narrativa anglosaxona (Dickens, Mark Twain, George Eliot, Defoe, Lewis Carroll, etc.), apta, de vegades, per a un públic no adult, amb bones dosis d'humor o d'ironia i amb un rerefons de crítica social més o menys esmolada. Una literatura "educadora", d'una certa utilitat social; susceptible, alhora, de crear, en ser trasplantada, uns models de llengua de què la tradició catalana coixejava. A la traducció, Carner s'hi va dedicar, poc o molt, tota la vida, sempre entenent-la com un exercici creatiu: de recreació d'un univers lingüístic, amb una expressió paral·lela, equivalent, defugint la literalitat.

Lectura complementària

J. Massot i Muntaner (1973). *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània* (pàg. 56-75). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

F. Parcerisas (2009). *Traducció, edició, ideologia. Aspectes sociològics de les traduccions de la Bíblia i de l'Odissea*. Vic: Eumo.

1.5.4. Cèsar-August Jordana

Home de lletres de molts vessants (novel·la, assaig, manuals de divulgació gramatical, etc.), Jordana va traduir sobretot de l'anglès. En primer lloc, Shakespeare, l'obra completa del qual havia començat a anostrear els anys trenta, en desencadenar-se la guerra civil. El projecte va romandre inconclús: havia traspassat deu obres. També, Walter Scott, Hardy, Dickens, Mark Twain, Stevenson, Chesterton, Wells o Virginia Woolf, de qui va traslladar, el 1930, *Mrs. Dalloway*: era la primera versió en llengua catalana d'una obra de l'autora. El 1938 va sortir a llum "L'art de traduir", un dels textos teòrics sobre la traducció pioners, publicat com a assaig, de manera autònoma (no com a pròleg o notes a una versió concreta). Se centra en dues consideracions: el coneixement exigible dels dos idiomes que entren en joc i els diversos graus de literalitat. En última instància, es mostra partidari de la traducció vocacional, propera a la creació, per bé que ho planteja tot des de la pràctica, amb exemples i casos particulars.

1.5.5. Carles Riba

Es tracta del traductor amb més estudis sobre les seves versions. Va dur a terme una obra de gran envergadura, en què sovint l'encàrrec es barrejava amb l'afinitat personal. Per a la Fundació Bernat Metge va traduir dues obres menors de Xenofont, els quinze volums de les *Vides paral·leles* de Plutarc i el teatre d'Èsquil i de Sòfocles en prosa. De Sòfocles també va preparar-ne una versió en vers, així com d'Eurípides. De la mateixa manera, es va acarar dues vegades a l'*Odíssea*: el 1919 i el 1948. La segona interpretació ha merescut tota mena d'elogis i s'ha convertit en un monument literari de primer ordre. Anava encapçalada amb un pròleg lúcid i penetrant en què exposava les diferències de plantejament entre l'una i l'altra: d'un model de llengua arcaïtzant a un de més vivent i actual, d'una literalitat una mica rígida a una de més recreativa. Entre molts altres autors que Riba es va fer seus, val la pena d'esmentar tres poetes: Hölderlin, Rilke i Kavafis.

1.5.6. Josep M. de Sagarra

Les traduccions de Shakespeare fetes per Sagarra, amb el pas dels anys, van esdevenir tan populars com algunes obres seves ho havien estat. En va reescriure, els anys quaranta, vint-i-vuit, amb l'objectiu primer (Sagarra era dramaturg d'ofici) que funcionessin dalt de l'escenari, que resultessin versemblants, sense perdre la lleugeresa, la frescor i la plasticitat del llenguatge de l'original. La dècada anterior havia emprès el trasllat d'una altra obra cabdal: la *Divina Comèdia*. Els seus coneixements i l'admiració per l'obra del Dant i la seva proverbial facilitat de versificació l'hi devien empènyer. A més, per facilitar-ne la lectura, va comentar cadascun dels cants. Per al teatre, va traduir també altres clàssics,

com Goldoni i Molière, catalanitzant-ne sovint les referències i adaptant-ne una mica l'acció, i una novetat –aleshores– d'última hora: *El barret de cascavells* de Pirandello.

1.5.7. Marià Manent

Autor d'una obra poètica original molt breu (poc més d'un centenar de pàgines), l'obra traduïda de Manent al català i al castellà (a la postguerra, per encàrrecs professionals) és vastíssima: dues antologies generals de poesia xinesa (la qual acostava, per llengua interposada, de l'anglès), dues de poesia en llengua anglesa i nombroses antologies d'autors que escrivien en aquesta llengua (amb un predomini dels romàntics): Keats, Shelley, Coleridge, Blake, Brook, Dickinson, MacLeish i Dylan Thomas. Traspasant la veu dels altres –d'aquests altres, afins al traductor–, Manent descobria la pròpia. De fet, se n'apropiava, se la feia seva, a la mesura de les seves aptituds expressives, tot acostant una mica el poema al seu univers personal. Per això, conscient de la singularitat de la seva tasca com a intèrpret, va editar moltes versions amb el nom propi: Marià Manent, *Poemes de John Keats*, per exemple.

1.6. Sota el franquisme (1940-1975)

Fins al 1936, i d'ençà de la represa literària moderna, havien aparegut prop d'un miler de traduccions catalanes: una xifra elevadíssima, en tan pocs anys. La situació es va capgirar fatalment el 1939, amb la victòria de les tropes franquistes i la llarga dictadura. Com és sabut, la prohibició d'editar traduccions en llengua catalana fou rigorosíssima la dècada dels quaranta i dels cinquanta, de manera que va esdevenir un dels puntals de les "normas restrictivas en materia de idiomas regionales" de la política de publicacions del règim. I es comprèn: imprimir obres traduïdes a una llengua perseguida implicava un desafiament al caràcter folklòric i província a què volien reduir la nostra cultura.

La censura, doncs, va actuar de manera implacable. Les primeres versions autoritzades (l'*Odissea* de Riba i la *Divina Comèdia* de Sagarra) van aconseguir el permís, el 1948, després de molts estira-i-arrotonsa, amb dues condicions, les quals es van fer extensibles a altres obres: d'una banda, que, atès el prestigi del torsimany i del text de partida, es poguessin considerar "creació literaria" (és a dir, obra pròpia, no trasllats); i, de l'altra, que fossin publicades en edicions de bibliòfil, de tiratges reduïts i preus altíssims.

Aquestes limitacions es van mantenir al llarg dels anys cinquanta. Tan sols va minvar una mica la severitat pel que fa a la reimpressió de traduccions aparegudes abans de la guerra, en bona part a fi i efecte d'apaivagar les acusacions d'intransigència que afloraven arreu. Tot, però, resultava molt arbitrari: depenia de la conjuntura, de les pressions personals, del censor, del tipus d'obra, del traductor, etc.

El 1962, amb la creació del Ministerio de Información y Turismo (amb Fraga Iribarne al capdavant), es va aixecar el veto envers les traduccions al català i, a partir d'aleshores, van estar sotmeses als controls habituals que afectaven qualsevol llibre. D'altra banda, l'aparició, el mateix 1962, d'Edicions 62 va significar un revulsiu per a la publicació de llibres traduïts; principalment, per mitjà de les col·leccions "El Balanci", dedicada a la narrativa contemporània, i "La Cua de Palla", de novel·la policíaca, dirigida per Manuel de Pedrolo. Així mateix, la biblioteca "A Tot Vent" d'Edicions Proa va començar una nova singladura el 1964 amb el *David Copperfield* de Carner, ara comandada per Joan Oliver. En les unes i en l'altra, com en altres iniciatives que anaven sorgint ací i allà, van continuar signant moltes traduccions els escriptors més rellevants de les darreres fornades: Oliver, Serrahima, Tasis, Ferran de Pol, Pedrolo, Capmany, Ferrater, Fuster, Josep Vallverdú, Sarsanedas, Francesc Vallverdú, etc. De tota manera, uns quants traductors començaven a assolir renom per les seves versions (i, en aquest sentit, es convertien en els primers "professionals"): Vallespinosa, Güell, Serrallonga, Arbonès, Folch i Camarasa, etc.). Semblava que s'havia de recuperar el temps perdut, i, un cop més, calia reemprendre també la batalla del prestigi, de l'autoritat, fins i tot en una tasca sovint considerada subsidiària com la traducció.

1.6.1. Joan Oliver

Conscient de les limitacions de la tradició teatral catalana i de la pressura de modernització i d'estabilitat, Oliver es va dedicar sobretot a traduir teatre, a banda d'uns quants encàrrecs de novel·les. En general, va tendir cap a l'anostrament de les obres estrangeres, cap a l'adaptació o cap al que ell en deia la "refosa", alhora que va admetre més d'un cop que no perseguia la literalitat. Val la pena de referir-se a les versions de Molière, d'*El banyut imaginari*, *El misantrop* i *El tartuf*, en què va treballar, poc o molt, una trentena d'anys; les de vuit obres de Txèkhov, traduïdes del francès, i molt representades; i la

Lectura complementària

M. J. Gallofré i Virgili (1991). *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)* (pàg. 262-264, 292-293 i 380-390). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Dades de 1965

Segons Francesc Vallverdú, el 1965, del total de la producció catalana, un 55% es va consagrar a traduccions (un percentatge sense precedents; sobretot si tenim en compte que les llengües que tradueixen més voregen el 20%). La piràmide, però, es va invertir pocs anys després, a causa de ben segur de la saturació del mercat: el 1973 només un 8% dels llibres impresos eren traduccions. F. Vallverdú (1987). "Cinquanta anys de l'edició en català (1936-1986)". A: *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)* (pàg. 111-1118). Barcelona: Edicions 62.

de *Pigmalió* de G. B. Shaw una "adaptació lliure", segons diu el subtítol, en la qual Oliver no tan sols catalanitza tant com pot la trama (l'espai i el temps, les referències culturals, els noms dels personatges, etc.), sinó que, a més, allarga i escurça escenes: tot en funció de la versemblança i de l'eficàcia escènica –i, també, en última instància, estilística.

1.6.2. Xavier Benguerel

Reconegut principalment com a novel·lista, Benguerel va esmerçar moltes hores, al llarg de tota la vida, a la traducció de poesia. Es va centrar en els simbolistes francesos –Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud i Valéry–, així com en el moralista del sis-cents La Fontaine i en el nord-americà Edgar Allan Poe. Algunes versions, refetes, les va publicar més d'una vegada, en un procés de reescriptura llarg i ininterromput. El 1974 va donar a conèixer *Relacions*, un llibre molt peculiar en les lletres catalanes, en què exposa els seus tractes com a torsimany amb l'obra d'alguns dels poetes esmentats. Rere la informació més o menys anecdòtica s'esbossa una teoria de la traducció. Benguerel es mostra partidari de transferir, més que les equivalències exactes per a cada paraula o cada frase, el discurs sencer, amb el seu to i estil peculiars, de manera que el puguem llegir com si hagués estat escrit en la llengua d'arribada. Per això, propugna la traducció de poesia en vers, preservant el ritme i la rima. Es tracta, al capdavant, d'un concepte de la traducció ben proper al de la creació mateixa.

1.6.3. Carme Serrallonga

Fundadora de l'Institut-Escola de la Generalitat de Catalunya i de l'escola Isabel de Villena, professora d'ortofonia de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, la seva passió pel teatre la dugué a traduir una vintena d'obres del teatre universal, entre les quals destaquen les del seu admirat Bertolt Brecht, de qui, després de *La bona persona de Sezuan* (1966), traduí cinc títols més. De l'alemany també traslladà autors com Georg Büchner, Heinrich Böll, Alfred Döblin (*Berlin Alexanderplatz*, una mena de desafiament traductològic), Friedrich Dürrenmatt, Peter Handke, György Lukács, Goethe, Mozart o Arthur Schnitzler. Així mateix, féu petites incursions en la literatura anglesa i nord-americana, la italiana i la francesa: E. M. Forster, Jane Bowles, Luigi Pirandello, Giorgio Bassani, Ettore Scola, Jean-Paul Sartre i Nathalie Sarraute. El 1983 l'editorial La Galera li encarregà la traducció d'*En Jim Botó i en Lluc el maquinista* de Michael Ende. Tot i ser pedagoga, fins aleshores no havia acostat mai cap mostra de literatura infantil i juvenil. Després d'aquell primer encàrrec en vingueren molts altres. Fins a un total d'una vuitantena de traduccions, reconegudes amb diversos premis.

1.6.4. Ramon Folch i Camarasa

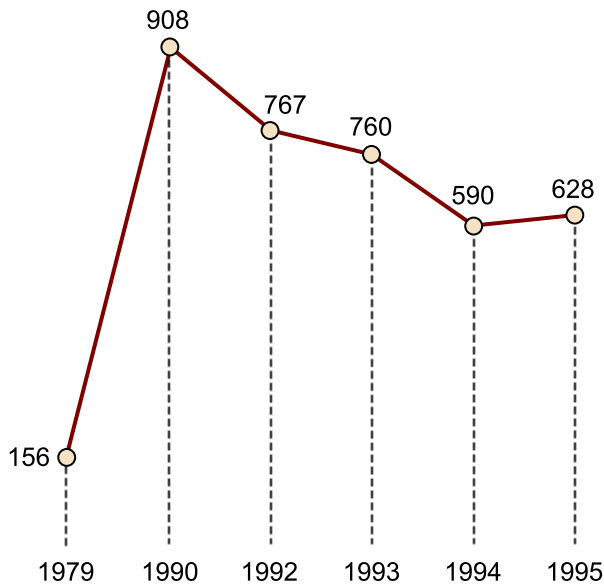
Va donar-se a conèixer com a escriptor en plena postguerra, en encetar la dècada dels cinquanta. Aleshores va traslladar al castellà més dos-cents llibres sense deixar-ne constància, valent-se de pseudònims variats, perquè no volia servir

a una llengua imposada. A partir dels seixanta, quan les circumstàncies ho van permetre, ja només va traduir al català, vora cent cinquanta títols més, i, ara sí, responsabilitzant-se'n sempre. Va estrenar-se el 1959 amb el *Diari* d'Anna Frank. Després ha combinat la reescriptura dels grans clàssics contemporanis (Daudet, Colette, Conrad, Faulkner, Fitzgerald, Hemingway, Nabòkov o Mailer) amb el gènere negre (Simenon, Chandler, Christie o Highsmith), l'assaig (Marx, Engels, Sartre, Russell, Aranguren o Sacristán) i els productes de caràcter més popular (Blyton, Martín-Vigil o Candel). De 1973 a 1986 va exercir com a traductor a l'Organització Mundial de la Salut, a Ginebra. Ni aleshores ni després no ha deixat mai de reescriure en la nostra llengua ficcions o assaigs concebuts en anglès o francès, bàsicament. Tal vegada a la impensada, va convertir-se en un traductor tot terreny, en un veritable professional de la traducció, molt abans que esdevingués una disciplina acadèmica i, ben bé, un ofici.

1.7. Les darreres dècades

Com si seguís la llei del pèndul, després de la frenada de la dècada dels setanta, en la dels vuitanta l'edició de traduccions experimenta una nova revifalla. En aquest sentit, l'any 1981 resulta insigne: neixen dues col·leccions destinades específicament a donar cabuda a nous trasllats ("Textos Filosòfics" i "Les Millors Obres de la Literatura Universal"); retorna "La Cua de Palla", ara amb el nom de "Seleccions de la Cua de Palla"; i Joaquim Mallafrè publica l'*Ulisses* de Joyce, versió que en bona part és l'origen de l'estudi *Llengua de tribu i llengua de polis: bases d'una traducció literària* (1991), una de les primeres monografies acadèmiques en llengua catalana consagrada íntegrament a la traducció. Al llarg dels vuitanta sorgeixen altres col·leccions que apleguen obres estrangeres, com "Clàssics del Pensament Modern", "Poesia del Segle xx", "Venècies", "Clàssics Moderns" o "Les Millors Obres de la Literatura Universal. Segle xx". La dècada següent, però, sembla que experimenten un altre retrocés. La prova és que gairebé totes aquestes sèries desapareixen i no en surten de noves.

Libres traduïts al català

El 23 d'abril de 1997 el diari *Avui* encapçalava la secció de cultura amb el titular "Remunten les traduccions" i amb l'entrada següent: "Les traduccions de llibres al català van patir una important davallada del 1990 al 1994. La tendència ha canviat, segons dades del 1995, i els editors tenen la voluntat de traduir més". J. Capdevila (1997, 23 d'abril). "Remunten les traduccions". *Avui* (pàg. 42-46). Barcelona.

En aquests darrers anys, en paraules de Simona Škrabec, "una quantitat creixent d'èxits de vendes ja no té autor" o, dit d'una altra manera, "la literatura de masses adquireix cada cop proporcions més gegantines": en una bona part del planeta es poden llegir si fa no fa els mateixos títols. Sobretot, de narrativa, és clar. El teatre, la poesia o l'assaig, proporcionalment, arriben amb comptagotes. Els best-sellers de temporada o les darreres novetats dels novel·listes actuals d'un cert prestigi ocupen una proporció molt elevada del conjunt de traduccions que es publiquen anualment. Amb una novetat: s'han multiplicat les traduccions que provenen del castellà, de manera que, de vegades, algunes operacions comercials intenten mig camuflar quin és el text originari i quin és el text traduït. En contrapartida, i sense cap política sistemàtica, les versions dels clàssics són esparses i una mica aleatòries, més en funció dels interessos de l'editor o del torsimany que no pas de les mancances que arrossega el sistema literari català.

D'altra banda, aquests anys, atès que les condicions ho permeten, la pràctica de la traducció es professionalitza. Ja no solen ser els escriptors els qui, com per una mena de deure amb el país o perquè són els únics en què els editors confien, emprenen el gruix de les interpretacions d'altres llengües. Ara predomina el traductor d'ofici, que pot viure de la seva feina perquè la indústria editorial es manté, amb oscil·lacions, relativament estable.

Lectura complementària

Carme Arenas; Simona Škrabec (2006). *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes / Institut Ramon Llull.

Una prova de l'estabilitat del sector és la constitució de seccions específiques dins les associacions d'escriptors, com l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana o el PEN Català. Potser, també, els ajuts que anualment concedeix la Institució de les Lletres Catalanes, a traductors i a editorials, per a la traducció d'obres literàries des de qualsevol llengua al català. No cal dir que, a aquesta professionalització, hi ha contribuït l'existència en terres catalanes de sis centres universitaris on s'ensenya traducció: la Universitat Autònoma de Barcelona (des del 1972), la Universitat Pompeu Fabra, la Universitat de Vic, la Jaume I de Castelló (des dels anys noranta) i, darrerament, la Universitat d'Alacant i la de València. A Bellaterra va sorgir la primera publicació periòdica especialitzada: *Quaderns de Traducció i Interpretació* (1982-1992), reapareguda, el 1998, amb el nom de *Quaderns. Revista de Traducció*. Així mateix, el 1995 sortia a llum el primer volum de la "Biblioteca de Traducció i Interpretació", editada per l'editorial Eumo i les quatre universitats catalanes que aleshores impartien els estudis de traducció. N'han aparegut fins ara disset volums: assaigs, manuals o antologies que han contribuït decisivament a crear una traductologia catalana (com vindica Ricard Torrents). També hi han cooperat els nombrosos congressos acadèmics i les publicacions que se n'han derivat, tant de caràcter genèric com més específic. Finalment, entre els recursos digitals, cal destacar *Visat*, sota els auspicis del PEN, amb quatre apartats, ben explícits de l'amplitud del projecte: "Traduccions de la literatura catalana", "Literatura universal en català", "L'espai dels traductors" i "Història de la traducció literària".

Lectura complementària

Ricard Torrents (2010). "Vers una traductologia catalana". *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (pàg. 361-379). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

2. La traducció d'autors catalans a altres llengües

2.1. Generalitats

Un dels mètodes més eficaços de projecció de les llengües petites és el trasllat de les obres rellevants de cada època a altres idiomes. Sovint, però, perquè es difonguin prou, han de passar per la traducció a un idioma proper de més abast, el qual podríem dir que fa de pont. És el cas del txec i de l'alemany, per exemple. Per a nosaltres, el de l'espanyol. La història dels intercanvis translatius entre el català i el castellà marxa paral·lela a les vicissituds polítiques, econòmiques, socials, culturals, etc. que han sofert. No és pas una relació contínua, ni sovint gaire fluida, i, per descomptat, tampoc no és recíproca: si haguéssim de quantificar les traduccions que, al llarg dels segles, s'han realitzat del castellà al català en comparació amb les que s'han fet del català al castellà, segurament ens quedaríem curts si ho deixéssim, per fer números rodons, en una proporció d'u a deu. Hom pot adduir que és natural que sigui així, ja que tots els catalans entenem el castellà i, per tant, no hi ha cap necessitat imperiosa –la de la intel·ligibilitat– de traduir d'aquesta llengua a la nostra. Però, com és ben sabut, els territoris de parla catalana no sempre han estat bilingües.

Les grans obres de la literatura medieval catalana no van despertar gaire interès entre els homes de lletres possibles traductors castellans contemporanis, com tampoc no va succeir a l'inrevés, entre altres motius per un de ben simple: la minoria culta que llegia en una llengua normalment ho feia també en l'altra, de la mateixa manera que no els costava d'entendre's –per escrit o de paraula– amb un lisboeta o amb un genovès. En aquest estat de coses influïa un tret de predisposició psicològica que, per desgràcia, es va perdre més tard. L'home medieval de la Romània es considerava membre d'una comunitat de parlants de llengües vulgars germanes i molt similars, filles del llatí. El naixement dels estats-nació en el pas dels segles XV-XVI va afeblir aquest vast sentiment de pertinença i en va crear de més reduïts. Recordem, d'altra banda, que les obres circulaven per mitjà de manuscrits escassos (la impremta no va aparèixer fins al segle XV) i que de vegades fins després de la mort de l'autor no es tenia notícia de l'existència dels originals.

Les giragonses de les versions d'Ausiàs Marc, com veurem tot seguit, resulten paradigmàtiques de l'evolució general de les traduccions del català al castellà i, per extensió, a altres llengües. Quan minva el conreu literari del català i, sobretot, la llengua perd prestigi, minven també les traduccions. De fet, pràcticament s'estronquen, fora d'algunes iniciatives aïllades, des de la segona me-

tat del segle XVI fins a la segona meitat del XIX, quan els primers renaixentistes s'adonen que poden esdevenir una arma de divulgació poderosa per al redreçament de la llengua i de la literatura catalanes.

A la fi del segle XIX, la irrupció de tres escriptors –Àngel Guimerà, Narcís Oller i Jacint Verdaguer– d'un talent excepcional i, alhora, popularíssims va capgirar aquesta tendència. Començaren a encuriosir els escriptors castellans, s'hi relacionaren i de la relació van sorgir uns vincles fecunds quant a les versions de les seves obres, les quals de seguida van traspasar un bon nombre de fronteres.

Passada l'admiració per aquestes tres grans figures de la Renaixença, s'enceta una nova època, que s'allarga fins ben entrada la postguerra, de contactes escadussers entre les literatures catalana i castellana. Viuen donant-se l'esquena pel que fa a la producció contemporània. Per exemple, de Joan Maragall, prototipus de l'intel·lectual compromès amb la germanor dels pobles hispànics, només hem pogut trobar quatre traduccions (com a llibres, s'entén, una altra cosa són les antologies), i totes ben recents. D'altres literats modernistes i noucentistes de vàlua a penes van ser traduïts. Adrià Gual, Miquel Llor, Carles Soldevila, Francesc Trabal, Gaziell o Josep Carner no pogueren ser llegits en castellà ni en cap altra llengua abans de la guerra. Sí, en canvi, Eugeni d'Ors, que va despertar –com aquí– fervors i recels en els cenacles de les lletres castellanes.

Cap a la fi de la dècada dels seixanta es va obrir una escletxa valuosa per a les traduccions del català al castellà: l'editorial Polígrafa estrenà una col·lecció destinada només a aquest tipus d'obres, "La Senda". Dues més veieren la llum els anys vuitanta: "Biblioteca de Cultura Catalana", coeditada per Alianza Editorial i Enciclopèdia Catalana, i "Marca Hispànica", sota els auspicis d'Edicions del Mall. Val a dir que cap de les tres no va ultrapassar la vintena de títols, però van servir de tribuna per a la difusió d'una literatura cenyida, en gran part a causa de les circumstàncies polítiques, a cercles restringits. Ho corrobora l'eclosió que es va produir la dècada dels vuitanta, que s'ha mantingut aquests darrers anys i que ha fet possible que l'obra d'un bon nombre d'escriptors contemporanis i actuals s'hagi traduït a algunes de les principals llengües europees: des de Josep Pla o Mercè Rodoreda fins a Jesús Moncada o Quim Monzó.

2.2. Quatre casos singulars i un epíleg

2.2.1. Ausiàs Marc

La primera edició de les poesies d'Ausiàs Marc no va sortir a llum fins gairebé un segle després de la seva mort, el 1539, en els inicis del declivi de la gran literatura catalana medieval. Es tractava d'una publicació curiosa: cada estrofa del text original anava intercalada de la traducció castellana de Baltasar de Romaní, la qual cosa fa palesa el grau de diglòssia, d'estranyesa i de menysteniment que començava a patir el català. La versió de Romaní, molt literal, va ser reimpressa el 1553, sense el text de partida (val a dir que, sol, es va tornar

Lectures complementàries

J. Romaguera i Ramió (1988). "Traduccions entre llengües de l'estat espanyol". *Revista de Catalunya* (núm. 21, pàg. 135-142).

M. Bacardí (2007). "La traducció del català al castellà: una tradició aleatòria". *1611* (núm. 1). Revista digital.

a editar tres vegades més en pocs anys; després, caldrà esperar fins a la Renaixença). El prestigi de Marc era tan remarcable entre els cercles intel·lectuals castellans del segle XVI que, el 1560, el poeta Jorge de Montemayor en va donar a conèixer una nova versió (amb gran èxit: tres edicions), de més vàlua literària que la de Romaní, més acostada als gustos del moment. I encara tenim notícia d'una altra, anònima, de la mateixa època –per bé que aleshores no va veure la llum–, que segueix molt de prop la de Romaní. Al segle XVII, fruit en bona part d'aquest fervor, l'humanista valencià Vicent Mariner va traslladar els versos de Marc al llatí.

Amadeu Pagès, concloent, afirma:

"Era un autor de moda. (...) Se'n feien comentaris i lectures públiques (...) i el nombre dels seus admiradors no cessava d'augmentar. (...) En una paraula, tot Espanya en sentia la fascinació". A. Pagès (1990). *Ausiàs March i els seus predecessors* (pàg. 396-398). València: Edicions Alfons el Magnànim.

El fervor, però, es va esllanguir amb el barroc i, de mica en mica, va deixar de ser un autor llegit en castellà i, també, en català: la seva obra no es va reimprimir fins a la Renaixença, el 1864. D'aleshores ençà les edicions s'han succeït, de la mateixa manera que els trasllats al castellà, si bé amb un endarreriment notori: Martí de Riquer (1941), Jesús Massip (1959), Juan Antonio Icardo (1973), Pere Gimferrer (1978), Rafael Ferreres (1979), Juan Ramón Masoliver (1985), Rafael Ferrer (1997), Pere Robert i Ferrer (1998) i José María Micó (2004). També, les traduccions a altres llengües: a l'anglès (amb dues versions distintes, de 1976 i 1992), a l'alemany (dues: 1993 i 2009), al francès (dues més: 1994 i 1999), a l'italià (1998), a l'hongarès (1999) i al neerlandès (1999).

2.2.2. *Tirant lo Blanc*

El *Tirant lo Blanc* es va difondre més de pressa que la poesia de Marc. La primera versió castellana és força precoç, del 1511 (l'original va aparèixer el 1490): devia interessar a una societat àvida d'aventures cavalleresques. No obstant això, no degué acomplir gaire les expectatives, perquè no es va reimprimir. La traducció és anònima i no hi figura el nom de Martorell, de manera que és presentada com una obra escrita en castellà. És força lliure i omet alguns passatges, pràctica del tot habitual fins, ben bé, al segle XIX.

No gaires anys més tard, el 1538, Lelio di Manfredi, presentant-se com a autor de l'obra, en va donar a conèixer una transposició italiana, la qual es va reeditar un parell de vegades. Manfredi ja havia traduït la *Cárcel de amor* de Diego de San Pedro i va enllestir el seu *Tirant* vint anys abans de la publicació. Tot i que parteix de l'original català, en el títol declara que és "...di lingua spagnola...". Resumeix alguns passatges i fa cas omís d'altres. Com és sabut, un episodi de la novel·la va ser recollit per Ariosto a l'*Orlando furioso* i d'aquí va passar a *Much ado about nothing* de Shakespeare.

Sense el nom de l'autor de l'original i del de l'"Avertissement", del del traductor i sense data, es va estampar a França, el segle XVIII, una versió molt abreujada de la novel·la de Martorell, la qual va merèixer dues edicions més. Per bé que el títol diu que és "...traduite de l'espagnol", sembla que segueix el *Tirant* italià. Escapça, però, força episodis, en sintetitza d'altres, i, en general, tendeix a mantenir aquells que són susceptibles de desprendre alguna mena d'ensenyança moral.

Fins a la segona meitat del segle XX no sorgeix enlloc cap nova traducció del *Tirant*. De tota manera, aquests darrers anys se n'ha produït una veritable eclòsió. Es va avançar una mica un nou trasllat castellà de Joan Francesc Vidal Jové, del 1969, que anava precedit d'un pròleg entusiasta de Mario Vargas Llosa, el qual s'ha inclòs en altres a manera de reclam. Després, s'han reeditat els antics i se n'ha imprès a moltes altres llengües: romanès (1978), anglès (dos de diferents, publicats el 1984), finlandès (1987), neerlandès (1988), alemany (1990), xinès (1993), suec (1994), francès (1997), portuguès (1998), rus (2005), japonès (2007) i polonès (2007).

2.2.3. Jacint Verdaguer. *L'Atlàntida*

L'esclat de traduccions de l'obra de Verdaguer es va anticipar una mica al dels seus coetanis Guimerà i Oller. Tot va començar arran de la publicació de l'original i la versió castellana en prosa de Melcior de Palau, el 1878, d'un llarg poema que, un any abans, havia fet forrolla en els Jocs Florals: *L'Atlàntida*. El mateix Verdaguer va encomanar la tasca a Palau, després d'un concurs, i la va revisar. Pocs mesos abans va aparèixer la transposició en vers, no gaire primmirada, de Josep Maria Despujol i de Dusay, sense el beneplàcit de Verdaguer. De l'una i de l'altra, sobretot de la de Palau, se'n va fer diverses reimpressions. Cinc anys més tard Francisco Díaz Carmona en va donar a conèixer una de nova a Madrid, amb un estudi del poema, la qual no va tenir gaire ressò.

Els cercles literaris francesos van acollir *L'Atlàntida* amb exultació. Albert Savine, intèrpret de moltes novel·les d'Oller, en va publicar un trasllat el 1882 en una revista i el 1884 com a llibre, amb el text original i un extens prefaci (140 pàgines), en què introduïa al lector francès en el moviment poètic de la Renaixença catalana. El mateix 1884, l'escriptor rossellonenc Justí Pepratx en va donar a llum una nova versió. Totes dues van ser reeditades més d'una vegada. Però abans de les traduccions, el 1881, Josep Toldrà de Bordas (qui, després, per encàrrec de Verdaguer, va traduir el *Canigó* al francès) va veure estampat, a París, un assaig sobre l'obra del poeta: *Une épopée catalane au siècle XIX, "L'Atlantide" de Don Jacinto Verdaguer*. De fet, en publicacions periòdiques, aquells anys en va sortir força, de manera que, entre estudis i traduccions, el prestigi de l'obra de Verdaguer no feia sinó créixer en terres franceses.

Lectura complementària

V. Martines (1997). *El "Tirant" políglota. Estudi sobre el "Tirant lo Blanch" a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ben aviat va travessar noves fronteres. Va ser traduïda a l'occità (1884), a l'italià (dos cops: 1885 i 1916), al txec (1891), a l'alemany (1897), al portuguès (1909) i al francès una altra vegada (1909). Després, com si tot, al capdavall, no hagués estat més que una febrada –poderosa, però una febrada–, no s'ha tornat a traslladar a cap d'aquestes llengües. És a dir, no ha assolit la categoria de clàssic que es rellegeix, ni que sigui en esferes minoritàries, de temps en temps. Val la pena de remarcar, en suma, que la difusió d'una obra escrita en una llengua diguem-ne petita sempre està sotmesa a tota mena d'avatars politicoculturals. El cas de Guimerà, rigorós coetani de Verdaguier, n'és un altre exemple perfecte.

Avançant en el segle xx, hem descobert cinc versions castellaneres més de *L'Atlàntida* –una de les obres més traduïdes a aquesta llengua de tots els temps–: de Juan Ots y Lleó (1930), de Pedro Voltes Bou (1958), de José-Miguel Velloso (1962), una d'anònima (1967) i la darrera de Joaquim Chacopino Fabre (1995). Del mateix any, 1995, data la traducció al gallec.

Les altres obres de Verdaguier, a remolc de l'anomenada de *L'Atlàntida*, van merèixer, així mateix, nombroses traduccions, sobretot al castellà i al francès. Ben poques, de tota manera, han estat editades entrat el segle xx i el xxi. D'antologies individuals, la mateixa traductora de *L'Atlàntida*, Clara Commer, en va preparar una en alemany (1891) i, Lluís Guarner, una en espanyol (1929) reimpressa, amb variacions, sis vegades; poc abans (1921), Juan Laguía Literas n'havia confeccionat una de poesia religiosa; el 2007 Ronald Puppo va publicar-ne una, força àmplia, traduïda a l'anglès. A l'últim, volem fer notar que Verdaguier és un dels rars escriptors catalans (amb Rusiñol, Pla i Espriu) que ha merescut unes obres completes –més o menys completes– traduïdes al castellà (no expressament, sinó aprofitant trasllats anteriors): "Colección de Obras de Mosén Jacinto Verdaguier, con sus versiones castellanas", amb els textos en les dues llengües acarats, publicada la primera dècada del segle xx.

2.2.4. Mercè Rodoreda. *La plaça del Diamant*

La primera edició de *La plaça del Diamant* va aparèixer el març de 1962. Uns quants mesos abans, com és sabut, un jurat conspicu l'havia desestimada pel premi Sant Jordi en favor d'una obra que va passar –aclaparada, en certa mesura, pel "cas Rodoreda"– sense pena ni glòria (*Viure no és fàcil* d'Enric Massó). Dos dels membres (Joan Fuster i Joan Petit), però, en van quedar enlluernats i Fuster la va recomanar a l'editor Joan Sales. Sales, també commogut, va decidir de publicar-la tot seguit, després d'un estira-i-arrotonsa amb l'escriptora a fi de convèncer-la d'algunes de les seves dèries lingüístiques i literàries. La primera edició va trigar dos anys a exhaurir-se i, la segona, gairebé. Va ser una arrencada lenta, normal en aquelles circumstàncies polítiques, que es va produir bàsicament pel boca-orella dels lectors, enmig del silenci de la premsa oficial. El primer indicatiu de l'embranchida que després havia de prendre es va manifestar a la revista *Serra d'Or* amb la proclamació, per part de la crítica, com a millor novel·la del període 1939-1962, el setembre de 1964.

Lectura complementària

J. Torrent i Fàbregas (1977). "Projecció de *L'Atlàntida* més enllà dels Països Catalans". A: *Jacint Verdaguier (1877-1977). En el centenari de "L'Atlàntida"* (pàg. 76-94). Barcelona: Fundació Carulla-Font.

Les traduccions de l'obra de Verdaguier

Una relació bastant completa de les traduccions de l'obra de Verdaguier es pot trobar a **Diversos autors**. (1995). *Jacint Verdaguier. 150 aniversari (1845-1995)* (pàg. 56-62). Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.

Lectures complementàries

Aquests detalls i altres es podem ampliar en alguna de les quatre biografies que hi ha sobre la novel·lista: C. Arnau (1992). *Mercè Rodoreda*. Barcelona: Edicions 62; M. Calsals i Couturier (1991). *Mercè Rodoreda. Contra la vida, la literatura*. Barcelona: Edicions 62; M. Ibarz (1991). *Mercè Rodoreda*. Barcelona: Empúries (ampliada, en castellà, el 2004); M. Pessarrodona (2005). *Mercè Rodoreda i el seu temps*. Barcelona: Rosa dels Vents.

Sales de seguida va gestionar la traducció de l'obra a l'espanyol i al francès. La primera va arribar aviat, el 1965, a cura d'Enrique Sordo. La segona, en mans de Gallimard, que el 1962 havia editat la versió de Bernard Lesfargues d'*Incerta glòria*, ara hi posava entrebancs de tota mena; no va aparèixer, a càrrec del mateix Lesfargues, fins al 1971. Es van avançar l'anglesa d'Eda O'Shiel (1967) i la italiana (1970). De seguida es va traduir al japonès (1974), a l'hongarès (1978), a l'alemany (1979), novament a l'anglès (ara David H. Rosenthal, el 1980), al danès, a l'eslovè i al rus (1981) i novament al castellà (Joaquim Dols i Secundí Sañé, el 1982). La llista s'allarga: fet i fet, segons els còmputos de Joaquim Mallafrè, trenta-sis traduccions de "l'obra que té més traduccions" de "l'autora moderna que ho ha estat més [de traduïda] en la segona meitat del segle xx". Moltes han anat precedides d'un article convertit en pròleg de Gabriel García Márquez que, com les paraules de Vargas Llosa davant el *Tirant*, ha esdevingut arreu una carta de presentació immillorable.

Els altres llibres de Rodoreda també han estat a bastament traduïts, sobretot *Mirall trencat*, per bé que amb una certa diferència: "quinze obres seves a l'espanyol, tretze a l'italià, vuit al francès, set a l'alemany, sis a l'anglès, cinc al portuguès i a l'holandès, quatre al suec i una o dues a les llengües restants", segons Mallafrè. Es poden resseguir, a més, uns quants noms que n'han transferit més d'una: a l'alemany, Angelika Maass; a l'anglès, David H. Rosenthal; al castellà, José Batlló, Clara Janés, Anna M. Moix i Enrique Sordo; al francès, Bernard Lesfargues; a l'italià, Clara Romanò i Anna Maria Saludes i Amat; al romanès, Jana Balaciu Matei i Xavier Montoliu; al suec, Miguel Ibáñez.

2.2.5. El segle XXI

L'única obra que, fins ara, s'acosta al nombre de traduccions de *La plaça del Diamant* és *La pell freda* (2002), d'Albert Sánchez Piñol, novel·la que ha esdevingut un fenomen editorial equiparable al dels grans èxits internacionals. Tal vegada va actuar d'esperó de la desclosa de traduccions de la literatura catalana que s'ha produït aquests últims anys. Cal afegir-hi, és clar, altres circumstàncies políticossocials: la creació de l'Institut Ramon Llull, el 2002, i l'increment considerable del pressupost que destina a les traduccions, o el fet que la literatura catalana fos la convidada en fires del llibre tan influents com la de Guadalajara (Mèxic) el 2005 i la de Frankfurt el 2007. L'empenta d'aquesta darrera sembla que ha resultat decisiva. Així, segons una notícia apareguda al diari *Avui* l'11 d'octubre de 2010, "la literatura catalana frega el centenar de traduccions anuals arran de l'impuls que va significar ser la convidada d'honor de la Fira del Llibre de Frankfurt"; alhora, assenyalava els autors més traduïts d'aleshores ençà, per ordre: Albert Sánchez Piñol, Jaume Cabré, Mercè Rodoreda, Quim Monzó, Lluís-Anton Baulenas, Maria Barbal, Carme Riera, Teresa Solana, Maria Àngels Anglada i Josep Pla. Alguns, com Barbal i Cabré, han assolit rècords en llengua alemanya, amb centenars de milers d'exemplars venuts.

Lectura complementària

Joaquim Mallafrè (2010). "Les traduccions de l'obra de Mercè Rodoreda. *Congrés Internacional Mercè Rodoreda. Actes* (pàg. 69-81). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Amb tot, segons l'informe d'Arenas i Škrabec, "el 91% de totes les traduccions que es fan del català correspon a traduccions al castellà", que sovint "no actua de llengua pont per projectar una obra literària a l'escenari internacional", com tampoc no exerceix aquest paper l'anglès. Deixant de banda l'espanyol, "l'idioma amb més traduccions des del català és el francès, seguit de l'alemany. L'anglès ocupa tot just el tercer lloc". Pel que fa als gèneres, no cal dir que la narrativa hi té un lloc preferent, gairebé de manera unívoca, amb una branca vigorosa dedicada a la literatura infantil i juvenil.

En aquest sentit, la base de dades TRAC (Traduccions del català), de l'Institut Ramon Llull, constitueix una eina de consulta de primer ordre.

Lectura complementària

Carme Arenas i Simona Škrabec (2006). *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes / Institut Ramon Llull.

Resum

La història de la traducció, com la història de la literatura i de la llengua (i, en general, de totes les manifestacions artístiques), s'interrelaciona amb la història del país que l'acull. Això, és clar, passa arreu, però en el cas dels territoris de parla catalana d'una manera molt viva; segurament perquè hem sofert oscil·lacions grosses i sotragades imponderables. Així s'explica la profusió de traduccions de l'edat mitjana, moltes sorgides a redós de la Cancelleria, i el caràcter pioner d'algunes (com la d'Andreu Febrer, posem per cas); també, l'esllanguiment en què cauen del segle XVI fins ben entrat el XIX, fora de la Catalunya Nord i Menorca, contrades amb una situació política distinta; o la revifalla que experimenten les primeres dècades del segle XX, quan sembla que tot –òrgans de govern, institucions, publicacions, etc.– reneix i tot és possible; o, així mateix, la nova reculada que pateixen durant el franquisme.

D'altra banda, els escriptors catalans també han estat més o menys traduïts a altres idiomes segons, entre altres coses, el prestigi de què ha gaudit la llengua en cada moment. El castellà, intermediari natural nostre, de vegades ha deixat que altres prenguessin la iniciativa de difondre obres catalanes.

Activitats

1. Quins dos mètodes de traducció conviuen al final de l'edat mitjana? En què consisteixen? Quines diferències hi ha? Esmenteu un partidari de cadascun.
2. Com va evolucionar la prosa de les traduccions al llarg del segle xv?
3. Quines condicions fan possible l'esclat de traduccions a la Catalunya Nord al segle xviii? I a Menorca? Compareu les traduccions d'un territori i les de l'altre? Què tenen en comú?
4. Què opineu del desprestigi a què havia arribat el català al segle xix? Com influïa en la traducció?
5. Quant a la traducció, quins plantejaments diferencien la Renaixença del modernisme?
6. Què caracteritza cadascuna de les tres Bibles començades a publicar la dècada dels vint?
7. Per quin motiu la censura franquista va actuar tan implacablement contra les traduccions? Avalueu com això podia influir en el desenvolupament de la nostra cultura.
8. Coneixeu cap obra traduïda per Maria Aurèlia Capmany o per Manuel de Pedrolo? Si consulteu el catàleg de la Biblioteca de Catalunya, per exemple, us adonareu de com van treballar, també, en aquest camp. Fixeu-vos, a més, en quines editorials i col·leccions són editades.
9. Resumiu en cinc ratlles quina ha estat l'evolució de les traduccions del català a altres llengües.
10. Com i quan van aparèixer les primeres edicions de les poesies d'Ausiàs March i de *L'Atlàntida* de Verdaguier?

Exercicis d'autoavaluació

1. Esmenteu dues traduccions de l'edat mitjana que segueixen el mètode *verbum verbo* i dues que se n'apartin.
2. Per què es tradueix sobretot teatre a la Catalunya Nord i a Menorca els segles xviii-xix?
3. Quins són els models literaris dels intel·lectuals de la Renaixença? I els dels modernistes?
4. Enumereu cinc traductors de Shakespeare.
5. Com s'apropia Maragall del *Faust* de Goethe?
6. Esmenteu tres traductors del segle xx que conceben la traducció com a creació.
7. Qui va traduir dues vegades *L'Odisea*? Amb els mateixos criteris?
8. Amb quines condicions es van poder publicar algunes traduccions les primeres dècades de la postguerra?
9. Què tenen en comú les tres traduccions antigues del *Tirant lo Blanc*?
10. De quina època són la majoria de les traduccions de *L'Atlàntida* de Verdaguier?

Solucionari

1. Segueixen el mètode *verbum verbo*: el *Tresor* de Guillem de Copons, el *Corbaccio* de Narcís Franch, els *De officiis* de Nicolau Quilis, les *Paradoxa* de Ferran Valentí. No el segueixen: la *Divina Comèdia* d'Andreu Febrer, el *Decameró* anònim, la *Regla* de sant Benet d'Arnau d'Alfarràs, les *Constitucions benedictines* de Joan Benet Dez Coll, les *Metamorfosis* de Francesc Alegre.

2. Perquè era el gènere que la societat "demanava", com a entreteniment, i no el podia entendre en cap altra llengua.

3. Renaixença: literatura castellana i francesa. Modernisme: literatura dels països nòrdics.

4. Artur Masriera, Josep Carner, Joan Puig i Ferrer, Salvador Vilaregut, Diego Ruiz, Josep Farran i Mayoral, Cebrià Montoliu, Alfons Par, Magí Morera i Galícia, Carme Montoriol, C.A. Jordana, Josep M. de Sagarra, Salvador Oliva, Joan Sellent.

5. N'agafa una línia argumental secundària i la trasllada al context català de l'època.

6. Joan Maragall, Josep Carner, C.A. Jordana, Josep M. de Sagarra, Marià Manent, Joan Oliver, Xavier Benguerel.

7. Carles Riba. No, en la segona versió va ser més fidel al sentit de l'obra i no tant a la lletra, i va fer ús d'un llenguatge menys arcaïtzant.

8. Que poguessin ser considerades obres de creació i que apareguessin en edicions de bibliòfil, de tiratges reduïts i preus molt elevats.

9. En cap no figura el nom de Joanot Martorell. Totes ometen passatges.

10. De les darreres dècades del segle XIX.

Glossari

anostrar Al llarg del segle XX aquest verb s'usa als Països Catalans com a sinònim de traduir i, encara més, d'adaptar. De fet, se sol fer servir quan es produeix un procés d'acomodació del text original a la cultura receptora.

escriptor-traductor Ho han estat bona part dels traductors catalans del segle XX. A Europa no hi comença a haver traductors professionals fins a la dècada dels cinquanta i als Països Catalans haurem d'esperar la fi de la dictadura franquista.

traducció Mètode de traducció molt literal, paraula per paraula, rere el qual hi ha el concepte que el text de partida és perfecte, intocable, gairebé sagrat, i que la traducció només pot comportar pèrdues. Per a compensar les distorsions que provoca, a l'edat mitjana era habitual l'ús d'explicacions al marge de tota mena.

versió Terme emprat, en aquest mòdul, com a sinònim de traducció, trasllat o translació.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

- Bacardí, M.; Godayol, P.** (dir.) (2011). *Diccionari de la traducció catalana*. Vic: Eumo.
- Bacardí, M.; Fontcuberta i Gel, J.; Parcerisas, F.** (ed.) (1998). *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. *Antologia*. Vic: Eumo.
- Badosa, C.** (1995). "Aproximació a la teoria de la traducció literària a Catalunya". *Revista de Catalunya*. (núm. 93, pàg. 71-82).
- Fuster, J.** (1971). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial.
- Molas, J.; Massot i Muntaner, J.** (dir.) (1979). *Diccionari de la literatura catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- Nadal, J.M.; Prats, M.** (1996). *Història de la llengua catalana. 2. El segle XV*. Barcelona: Edicions 62.
- Pujol, J.; Solervicens, J.; Gallén, E.; Ortín, M.** (2004). "El àmbit de la cultura catalana". A: *Historia de la traducción en España* (pàg. 623-719). Salamanca: Ambos Mundos.

Bibliografia complementària

- Arenas, C.; Škrabec, S.** (2006). *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes / Institut Ramon Llull.
- Bacardí, M.** (1996). "Les "relacions" de Xavier Benguerel". *Serra d'Or* (núm. 439-440, pàg. 56-57). Barcelona.
- Bacardí, M.** (2005). "Translation from Spanish into Catalan during the 20th century: Sketch of a chequered history". A: A. Branchadell i L.M. West (eds.). *Less Translated Languages* (pàg. 257-268). Amsterdam: John Benjamins.
- Bacardí, M.; Estany, I.** (2006). *El Quixot en català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bacardí, M.; Godayol, P.** (eds.) (2010). *Una impossibilitat possible. Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2005)*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa.
- Casas, J.** (1989). "Pròleg". A: J. Oliver. *Versions de teatre*. (pàg. 7-25). Barcelona: Proa.
- Doctor Honoris Causa Ramon Folch i Camarasa* (2006). Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Dolç, M.** (1990). "La Fundació Bernat Metge: una avaluació, avui". *Revista de Catalunya* (núm. 38, pàg. 99-109). Barcelona.
- Fidora, A.; Trenc, E.** (eds.) (2007). *2n Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans. La recepció de la literatura catalana medieval a Europa*. [s.l.]: Association Française des Catalanistes / Editions de la Tour Gile.
- Fontcuberta, J.** (2007). *Molière en català. Les reflexions dels traductors*. Lleida: PUNCTUM & TRILCAT.
- Fontcuberta i Gel, J.** (1989). "Als cinquanta anys de *L'art de traduir* de C.A. Jordana". *Revista de Catalunya*. (núm. 36, pàg. 119-130).
- "La tasca del traductor literari al segle XXI" (2008). *Quaderns. Revista de Traducció* (núm.15, pàg. 53-91).
- "La traductologia catalana" (2008). *Quaderns. Revista de Traducció* (núm.15, pàg. 9-50).
- Malé, J.** (2006). *Carles Riba i la traducció*. Lleida: PUNCTUM & TRILCAT.
- Mallfrè, J.** (2000). "Models de llengua i traducció literària". *Quaderns. Revista de Traducció* (núm.5, pàg. 9-27).
- Marco, J.** (2000). "Funció de les traduccions i models estilístics: el cas de la traducció al català al segle XX". *Quaderns. Revista de Traducció* (núm.5, pàg. 29-44).

Marrugat, J. (2009). *Marià Manent i la traducció*. Lleida: PUNCTUM & TRILCAT.

Parcerisas, F. (2009). *Traducció, edició, ideologia. Aspectes sociològics de les traduccions de la Bíblia i de l'Odissea al català*. Vic: Eumo.

Pons, A.; Škrabec, S. (2007). *Carrers de frontera. Passatges de la cultura alemanya a la cultura catalana*. Barcelona: Institut Ramon Llull.

Pujol, D. (2007). *Traduir Shakespeare. Les reflexions dels traductors catalans*. Lleida: PUNCTUM & TRILCAT.

Ortín, M. (1992). "Les traduccions de Josep Carner". *Catalan Review* (núm. VI, 1-2, pàg. 401-419). Barcelona.

Tur, J. (1974) *Maragall i Goethe. Les traduccions del "Faust"*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Vidal Alcover, J. "Josep M. de Sagarra, traductor". *Estudis Escènics* (núm. 23, pàg. 69-92). Barcelona.

Sellent, J. (1998). "La traducció literària en català al segle xx: alguns títols representatius". *Quaderns. Revista de Traducció* (núm.2, pàg. 23-32).

Torrents, R. (2010). "Vers una traductologia catalana". A. *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (pàg. 361-379). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

